

Vita a hazai ókortudomány helyzetéről

Az Ókortudományi Társaság 2013. januári 18-i ülésén vitaestet szervezett a hazai ókortudomány jelenéről és jövőjéről. Az est során először felkért hozzászólók (Horváth László, Karsai György, Ritoók Zsigmond, Simon Attila és Takács László) fejtették ki a témáról véleményüket 15 percben. Az előadásokat moderált vita követte az előadók és a közönség részvételével. A vita moderátora Török László, az Ókortudományi Társaság főtitkára volt.

Az Ókortudományi Társaság a felkért hozzászólók számára előzetesen az alábbi témaköröket adta meg, amelyek kapcsán értékelő és/vagy kritikai nézeteik kifejtésére kérte őket:

- a mai magyar ókortudomány intézményrendszere, a művelt szakterületek összetétele;
- az egyes szakterületeken végzett kutatások időszerúsége;
- a hazai kutatások viszonya – szakterületenként és/vagy egyetemlegesen – a nemzetközi ókortudományhoz;
- az ókortudomány helyzete a hazai egyetemi oktatásban;
- a hazai ókortudományi folyóiratok;
- az utolsó két-három évtized magyar ókortudománya az utolsó száz év magyar ókortudományának folyamataiban.

A felkért hozzászólók egy része kifejezetten e kérdések nyomán, mások egy-két résztemára összpontosítva tettek eleget a felkérésnek. A vita során fontos témaként merült fel még – a teljesség igénye nélkül emelve ki néhány fontos felszólalást – az Ókortudományi Konferenciák szervezésének kérdése (Zólyomi Gábor); a magyar nyelvű ókortudomány kooperációjának lehetséges közegei (Nagy Árpád Miklós); a hazai ókortudomány művelésének intézményes feltételrendszere (Dezső Tamás).

Az Ókorportálon (<http://okorportal.hu>) már előzetesen közzétettük Simon Attila vitairatát, a vita helyszínén pedig minden felkért hozzászólónak felajánlottuk az online, illetve nyomtatásban való közlés lehetőségét. Takács László írása ezt követően ugyancsak megjelent az Ókorportálon.

Az alábbiakban minden, felkérésre tartott hozzászólás írásban kidolgozott változatát olvashatják. Tekintettel arra, hogy a vitát sem az Ókortudományi Társaság, sem az *Ókor* nem kívánja lezárni, ezúttal hívjuk fel a szakma tisztelt képviselőinek a figyelmét, hogy várjuk további hozzászólásaikat, melyek megjelentetésére (a hozzászólás formájától függően) vagy az Ókorportálon, vagy folyóiratunk hasábjain lehetőséget biztosítunk.

Tekintettel arra, hogy a felvetett és reflexióval illetett kérdések között a folyóiratok helyzete is szerepel, szerkesztőségünk és szerkesztőbizottságunk – élve az alkalommal – az *Ókor* pozícióját az egyes vitairatok után olvasható állásfoglalásban világítja meg.

Simon Attila (1968) filozófiatörténész, klasszika-filológus, a DE ÁJK Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszékének docense. Kutatási területe az antik gyakorlati filozófia és esztétika, valamint a görög irodalom. Jelenleg Aristotelés *Nikomachosi etikájának* új fordításán dolgozik.

Legutóbbi írása az *Ókorban*: *Kővé dermedtő képek. Látvány, kép és erőszak Lukianos De domójában* (2011/4).

Bezáródás és kinyílás: az ókortudomány egysége és sokfélesége

Simon Attila

Bizonyára nem szorul részletesebb magyarázatra, hogy amikor az Ókortudományi Társaság Elnöksége fölkerít, hogy előadással vegyek részt a magyar ókortudomány jelenéről és jövőjéről tartandó vitafórumon, s e megtisztelő fölkerés során finoman utalt az utolsó megbeszélendő pontnak, napjaink s a közelmúlt ókortudománya és tudományunk története kapcsolatának fontosságára, elsőként miért a hippokratészi gyűjteményben fennmaradt, jól ismert velősmondás jutott az eszembe: „az élet rövid, a szakma hatalmas, a pillanat gyors, a vállalkozás kockázatos, az ítélet nehéz” (*Aph. I. 1*).

Azt hiszem, nagyon kevesen vannak közülünk – s én aligha tartozom közéjük –, akik ennek a feladatnak méltóképpen eleget tudnának tenni. Hiszen ez olyan áttekinthető képességet és műveltséget igényelne, mely egyaránt számot tudna vetni az ókori Kelet és a klasszikus antikvitás kutatásának eredményeivel, a szöveges és a tárgyi emlékekre összpontosító tudományszakok munkájával, mondjuk az asszír hadviselés jellegzetességeinek történeti alakulásától a késő antik Aristotelés-kommentárok szemléleti sajátosságaiig. Ez természetesen meghaladja erőimet, erre nem is vállalkozom. Hozzászólásomban mindössze néhány olyan, ötletnél talán több, kiforrott tézisenél feltétlenül kevesebb – mondjuk, *javaslat* – megfogalmazását kísérel meg, amely tagadhatatlanul a klasszikus antikvitás irodalmi és filozófiai örökségének kutatási történetéből és jelen- vagy közelmúltbéli tapasztalataiból indul ki, de talán – a szükséges és megfelelő átalakításokkal – más szakok képviselőinek sem lesz teljesen haszontalan. Éppen ezért általánosabb, elvi-módszertani jellegű megfontolásokat ajánlok majd megvitatásra.

*

Először azonban a következő kiindulópont elfogadását kérem: úgy gondolom, hogy az ókortudós tevékenységét nem csupán tudományos, s még csak nem is tágabban értett szellemi beállítódása, hanem intézményes-társadalmi környezete is meghatározza. Vagyis a tudományos munkát meghatározó institutionális közegnek, a kutatás és az oktatás intézményeinek helyzete s ezek összefüggése a társadalmi és politikai folyamatokkal. Hadd kezdjem tehát az ókortudomány intézményes és társadalmi összefüggéseinek és környezetének nagyon vázlatos bemutatásával – ahogyan ezt én ma látom.

Ez az intézményes és társadalmi helyzet kétarcú, s ennek magyarázata egyebek mellett az lehet, hogy éppen napjainkban jelentős változáson megy keresztül. Ha derűlátóan akarok fogalmazni, akkor azt mondhatom, hogy e folyamat kimenetele még nem dőlt el, s van lehetőség annak alakítására, ha borúlátóan (vagy talán csak realistán), akkor viszont azt, hogy következményei drámaiak, ha nem végzetesek lesznek.

Egyfelől ugyanis világosan érzékelhető a szakmának és általában az antik örökségnek a pozícióvesztése. Ennek talán leglátványosabb jele szakunknak a középiskolai, de ezzel összefüggésben immár az egyetemi oktatásban is bekövetkező, rohamos háttérbe szorulása. Ennek egyik oka kétségtelenül az elmúlt évek és a jelen oktatáspolitikájának a humán- és társadalomtudományokat kedvezőtlenül érintő döntéssorozata, s

az ennek háttérében érzékelhető tudomány-, oktatás- és kultúrpolitikai ideológia.

Mindazonáltal rövidlátó és felületes helyzetértékelés lenne a magyarázatot csupán a kormányzati cselekvésben megtalálni. Ami azt illeti, a jelenlegi oktatás- és tudománypolitikának ez a vonása bizonyos mértékig összhangban van – s részben legitimitációját is ebből az összhangból nyeri – szakterületünknek és általában a humántudományoknak az általánosabb, társadalmi méretű legitimitáció- és pozícióvesztésével. Az említett kedvezőtlen folyamatok nem is ma kezdődtek – bőven lehetne sorolni értelmiség- és (különösen humán)tudományellenes intézkedéseket, megnyilatkozásokat és a felsőoktatás radikális, piaci alapú átalakítását célzó ún. „reformjavaslatokat” az elmúlt másfél-két évtizedből, különböző politikai irányhoz tartozó kormányoktól és egyéb közszereplőktől is –, s nem is egy a mindenkori kormányzati központból minden ízében vezérelt alakulás képét mutatják. Az ugyanis, hogy a magyar társadalom túlnyomó részének a közvetlenül hasznosítható javak és az anyagi értékek sokkal fontosabbak, mint általában a nyugat-európai társadalmak polgárainak, a szellem és a művelődés pedig nagyrészt haszontalanságnak, de legalábbis fölös luxusnak számít, az értékcsociológiai vizsgálatok által évtizedek óta folyamatosan kimutatott tény.¹ (Egyébként a könnyen fölhorgadó, a rendszerváltoztatás előtti évtizedekben gondosan karbantartott értelmiségellenesség is részben innen nyeri magyarázatát.) Egy hosszú távon gondolkodó, bölcs, és egyébként a konzervatívizmussal is jobban összhangban lévő kormányzás persze akár a közvetlen politikai haszonszerzés, az ingatag „népszerűség” napi kívánalmainak *ellenében* is elkötelezetten óvná ezeket a nemzeti azonosságtudatot és a demokratikus társadalmi kohéziót – sőt egyébként a korszerű gazdaságban a szellemi újítás és alkalmazkodóképességen alapuló termelékenységet és hatékonyságot is – pótolhatatlan erővel fenntartó és újraalkotó tudásterületeket,² ahelyett, hogy nyilatkozataival tovább rontson a humán- és társadalomtudományok társadalmi megbecsülésén, s hogy intézkedéseivel elsoványodásukat idézze elő.

Ebben az összefüggésben különösen is fájdalmas, hogy a tudomány szervezésben és -finanszírozásban – megint csak: régóta, de egyre erőteljesebben – érvényesülő intézmény- és pályázati politika is tendenciaszerűen szorítja háttérbe a humántudományokat a kutatásra fordítható anyagi erőforrások elosztása során. S láthatólag ez a tendencia sem a véletlen kiszámíthatatlan játékának eredménye. Az MTA honlapján a 2012. évi Tudomány Ünnepe szűkebb körben népszerűsíteni kívánó anyagban a tudománymarketing hívószavaként a „felfedező tudomány” szerkezet tűnik föl.³ Márpedig a „felfedezés” metaforája – akarva-akaratlanul – egy olyan, a természet-tudományokból átvett logikát és elvárásrendszert kényszerít a kultúra *megértő* diszciplináira, amely ezektől (s persze a társadalomtudományok egy részétől is) jórészt idegen, s melynek ezek következképpen csak igen kevésbé tudhatnak eleget tenni. Csupán néhány sajátos részterületen (nálunk mondjuk a források feltárásában), s ott is csak a kutatás legelső, bár épp ezért egyben alapvető fázisában. A forrásfeltárásnak ebben a szakaszában alkalmazott műveletek pedig önmagukban véve semmiképpen sem testesíthetik meg e tudományok célját vagy értelmét (annak ellenére sem, hogy e cél elérésének nélkülözhetetlen eszközei). Legalábbis ha úgy gondolunk a humán diszciplinákra, mint amelyek elsődlegesen nem a pozi-

tívista értelemben vett új, még nem ismert „tárgyi adottságok” vagy „tények” „felfedezésében” érdekeltek, hanem *az ember történeti-kulturális világának szakadatlan (újra)értelmezésében*. S ezt nemcsak a 20. századi hermeneutika, hanem részben már a 19. századi neokantiánus tudományelmélet is így tudta. Windelband és Rickert ugyanis különbséget tett nomotetikus és idiografikus (természet- és kultúra-)tudományok között, amely különbségtétel különböző alakokban tovább él, voltaképpen egészen a mai napig.⁴ De ha már mindenképpen egyetlen közös fogalmi ernyő alá akarjuk vonni a különböző tudomány-típusokat, akkor a „felfedezés” metaforájának középpontba állítása helyett akár a „kutatás” trópusának kiemelése is szerencsésebb lenne. Mondjuk abban az értelemben, ahogyan Aristotelész használja a *zétésis*, *zétéin* szavakat, vagyis oly módon, hogy az magában foglalja a természet és az emberi cselekvés világát is (*APo.* II. 1, *EN* III. 5). „Kutatásnak” és „megértésnek” az összekapcsolása még Droysen számára is eleven volt, amikor történeti módszerének lényegét a *kutató megértés* (*forschendes Verstehen*), vagyis az *interpretáció* formulájában foglalta össze, s az maradt (bizonyos megszorításokkal) mind a mai napig.⁵

Ha pedig szélesebbre nyitjuk látószögünket, akkor azt tapasztaljuk, hogy azok az elemek, melyek a felsőoktatás- és tudománypolitikát, valamint a bölcsészeti övező közhangulatot ma Magyarországon meghatározzák, bizony a miénknél kedvezőbb helyzetű országokban is megjelentek, megjelennek.⁶ Az Oxfordi Egyetem Kongregációja 2011. június 7-i ülésén 283 igen és 5 nem szavazattal a következő határozatot fogadta el: „A Kongregáció utasítja az [Egyetemi] Tanácsot, hogy jelezze a kormánynak: az Oxfordi Egyetem megvonja bizalmát a felsőoktatási miniszter politikájától.” E határozat háttérben az áll, hogy az oxfordi professzorok nem értenek egyet a brit kormányzat felsőoktatási politikájának meghatározó elemeivel: a piaci szemlélet eluralkodásával, „a versenyképesség fetisizálásával, [...] ezzel összhangban a mérnöki és természettudományok előtérbe helyezésével, ami többek között a bölcsészettudományok és a művészetek háttérbe szorulását jelenti” (milyen ismerősen csengő szavak). Ezzel egyidejűleg pedig kiállnak a felsőoktatási rendszert a második világháború óta meghatározó három alapelv mellett, melyek értelmében „a felsőoktatás az adófizetők pénzén fenntartott közjő; az egyetemen folyó tudományos munka független a mindenkori politikai és gazdasági törekvésektől; és az egyetemi tanuláshoz és tanításhoz való hozzáférés kizárólag szellemi képességek alapján biztosítandó”.⁷ A piaci fundamentalizmusnak, a felsőoktatás kizárólag gazdasági, munkaerőpiaci szempontok alá rendelésének, a „megszorítások” társadalmi költségekkel nem számoló politikájának fenyegetését érzékelve az elmúlt időben világszerte számos gondolkodó emelte föl a szavát, politikai oldaltól függetlenül, az egyetem (középkori gyökerekre visszanyúló) humboldti eszméjéhez való ragaszkodás, a felsőoktatásnak a demokratikus társadalomban nélkülözhetetlen szerepe, a „feltétel nélküli egyetem” gondolata, a humántudományok helyettesíthetlenségének hangsúlyozása és méltóságának megőrzése mellett.⁸ Az itt leírt, a humántudományok egészét fenyegető tendenciák szakterületünkön még vészjóslóbban érvényesülnek, ráadásul ezek a világszerte zajló folyamatok nálunk – a kiinduló helyzet lényegesen rosszabb lévén – sokkal gyorsabban, és attól tartok, súlyosabb következményekkel mennek végbe.

A vészharangok hosszadalmas kongatása után most néhány szót az ókortudomány helyzetének másik, szebbik arcáról. Hiszen, miközben egyfelől bajaink tagadhatatlanul számosak, másfelől viszont tudományunkban fontos és nemzetközi mércével mérve is színvonalas kutatások zajlanak, tehetséges és szorgalmas szerzők és elszánt kiadók számos könyvet, sőt tematikus könyvsorozatot jelentetnek meg, antik auktorok teljes életművének új magyar nyelvű kiadása zajlik, új fórumok jelennek meg (részben az új közvetítő közegek adta lehetőségeket is kihasználva), s ókori anyagból rendezett kiállítások hívják fel a figyelmet a múzeumi reprezentáció korszerű lehetőségeire.

A teljes ókortudomány szempontjából is látványos az elmúlt két évtized fejlődése a patrisztikus és a filozófiatörténeti kutatások terén: e két szakterületen sorra jelennek meg klasszikus szerzők és fontos szakirodalmi munkák fordításai, magyar szerzők monográfiái, és jó néhányan vannak már olyanok is, akik a nemzetközi kutatásban sem csak elvétve vesznek részt, hanem rendszeres szerzői a legrangosabb folyóiratoknak, standard kézikönyveknek, vagy az egy-egy szakterületen zajló kutatás legújabb eredményeiről számot adó tanulmányköteteknek.

Arra pedig a legkülönbözőbb területekről lehetne példákat mondani, hogy fiatal kutatók neves külföldi egyetemeken szereznek tudományos fokozatot, s olyanok is akadnak, akiknek első nagyobb munkája a világ valamely vezető kiadójánál jelenhetett meg.

Érdemes külön is megemlíteni azt a szemléleti átalakulást, melynek már kézzelfogható, sőt intézményesült vagy az intézményesülés felé tartó eredményei is vannak, részben a filozófiatörténetben is, de főként az irodalomtörténeti kutatás és oktatás területén. A fiatalabb nemzedékek látásmódját ebben a szakágban immár nem kizárólag az ókortudomány, hanem a kortárs irodalomtudomány és filozófia különböző irányzatai is meghatározzák, munkáikban magától értődően és ugyanakkor tudatosan ötvözik a régít az újjal. Ezzel pedig összhangban vannak a nemzetközi kutatás legjavával, melynek törekvése, ahogyan ezt Jürgen Paul Schwindt megfogalmazta, „a történeti-kritikai filológia kipróbált hagyományainak összekapcsolása a modern elméletalkotás mintáival”.⁹

E törekvések jelentős részben az *Ókor* című folyóirathoz kapcsolódnak, melynek létezése önmagában is az egyik legbiztosabb jele tudományunk megújulási és életképességének. Szakkörökön túlterjedő népszerűsége pedig egy kevésbé borúlátó elme számára talán annak cáfolatát is adhatná, amit a fentiekben a társadalmi érdeklődés hiányán s ezzel összefüggésben tudományunk tekintély- és legitimitációvesztésén borongva megfogalmaztam.

A külső feltételek romlása közepette tehát a szakmai élet pezseg, s jelentős teljesítmények születnek. És bizonyára születni is fognak, ha ezeknek a fiataloknak – s innen Ritoók Zsigmond szavait idézem – „erre lehetőséget adnak. Szörnyű pazarlás volna, ha olyanok, akiknek képzésébe sok anyagi és szellemi energiát fektettünk, mikor a vetés már gyümölcsöt hozna, elvesznének a tudomány számára, mert valamiből meg kell élni, családot kell alapítani, vagy – jobbik esetben – elvesznének a magyar tudomány számára, s a gyümölcsöt mások szednék le. Ez nem lenne jó.”¹⁰

Ez tehát tudományunk intézményes és társadalmi helyzetének néhány jellemzője – még egyszer: ahogyan én látom őket.

*

Most pedig rátérek annak kifejtésére, hogyan látom a közelmúlt és a jelen (s bizonyos vonatkozásokban a jövő) ókortudományát az utolsó száz év magyar ókortudományának folyamataiban. Célszerű lesz okfejtésem második részének főbb állításait előrebocsátanom.

Az ókortudomány alakulástörténete megragadható bezáródás és kinyílás sajátos dinamikájaként. Az egész ókor „egységben látásának” igényét képviselő ókortudomány a 19-20. század fordulóján és a 20. század első évtizedeiben – mindegyik Eduard Meyer és Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff roppant munkáiban – érte el tetőpontját. Magyarországon ebben az összefüggésben a 20. század középső harmadát, főképpen Alföldi András és Kerényi Károly munkásságát kell megemlíteni. Az elmúlt évtizedekben (több mint fél évszázadban) azonban tudományunkra az egyre növekvő mértékű szakosodás lett világszerte jellemző. A kérdés az, hogyan viszonyulhatunk ehhez a folyamathoz, milyen választ adhatunk rá. Javaslatom az, hogy – más tudományokhoz hasonlóan – az ókortudománynak is meg kell őriznie szervezeti-intézményes, illetve – legátfogóbb meghatározásának értelmében vett – tárgyi egységét, bizonyos szűkebb szakterületeken és kutatási irányzatokban pedig a különböző ókori kultúrák és a különböző típusú források egységes vizsgálatának követelményét is, ezzel együtt azonban egyszersmind nyitottabbá is kell válnia. Két irányban: a bennünket körülvevő világ eleven tapasztalata és a társtudományok eredményei és módszerei iránt. Tudományunk 20. századi története számos példát kínál bezáródás és kinyílás így felfogott együttesének termékeny útjára. A következőkben ezekhez a példákhoz fordulok iránymutatásért.

Az újhumanizmus a klasszikus ókor művelődésének egészét tekintette tárgyának, irodalmat, vallást, képzőművészetet, történelmet egységben próbált megragadni – vizsgálódását a görög-római ókorra korlátozva. Karl Lachmann a tágabb kultúrtörténeti összefüggésekből kiszakított szövegkritikára összpontosított, Eduard Meyer viszont már az egész ókor történetét egységes folyamatként tárgyalta, a klasszikus ókor vizsgálatát megnyitotta az ókori Kelet történelmének kutatása felé. Az ókortudomány egységét Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff tudománya tárgyának: az ókori életnek, az ókori kultúrának mint teljes körű *egésznek* az egységes volta felől látta meghatározottnak,¹¹ ugyanakkor a kutatónak és a kutatás tárgyának szigorú elválasztásával „be is zárta” tudományát. A Wilamowitzot követő nemzedék tagjai, miközben a *princeps philologorum* iskolájába jártak, a pad alatt Nietzschét olvasták: a 20. század húszas-harmincas éveiben tudományukat nyitottá tették a nagy sorskérdések felé, az egzisztenciális érintettség vállalásával olvasták újra Platón vagy éppen Sophoklész műveit.¹²

Nálunk ez az átfogó szemlélet a legmagasabb színvonalon a két világháború között jelent meg, mindenekelőtt Alföldi András és Kerényi Károly munkáiban. Alföldi provincia-kutatásait a tárgyi és az írásos források együttes vizsgálatára alapozta, s az így nyert, finom és éles judíciummal értékelt adatokat azután – politikai, társadalmi, vallási vonatkozásaik szempontgazdag föltárásával – az egész Római Birodalom folyamatainak összefüggésébe illesztette. Ókori anyagát megkapó ábrázolásmódja, jónan ítélete és életismerete tette elevenné. Kerényi Károly, *Ókortudomány* című esszéjének tanúsága szerint, az ókortudomány egységét mindenekelőtt az „érzéki hagyomány” egy-

ségeként fogta föl, először a görög-római világra korlátozva, később azonban egyetemessé tágítva ezt az egységet.¹³

Mi a helyzet ma az ókortudománynak ezzel az egységével, amely különböző típusú források és a vizsgált kultúrák egységeként értett, tehát már eleve legalábbis kétértelmű egység?

Komoróczy Géza nemrégiben így fogalmazott: „Ma az ókortudomány szó már inkább csak gyűjtőnévként él tovább”, s ezt nemcsak a különböző ókori kultúrák kutatóinak elkülönülésére értette, hanem arra a „hasadásra” is, „amely a régészeti kutatást, a tárgyi emlékeanyag vizsgálatát a nyelvi természetű forrásanyag, az írott szövegek vizsgálatától elválasztja”.¹⁴ Az egység igénye ma leginkább az ókortörténeteszek munkáiban él tovább (bár többnyire ott is korlátozottan, elsősorban a különböző típusú források használatára szűkítve), de például a kortárs kultúratudomány felé tájékozódó irodalomkutatók sem mondhatnak le róla. Sokkal jellemzőbb azonban az – s úgy vélem, ez nem is lehet másként –, hogy az *ókori kultúrák valamelyikének valamely részével* (általában *igen kis részével*) foglalkozó *ókortudósok* ennek a követelménynek nem tudnak eleget tenni.

Ennek, azt hiszem, két alapvető oka van. Az egyik az, hogy a tudományipar ma beláthatatlan mennyiségű szakirodalmat termel, s bármily kicsiny rész kérdését finom árnyalatainak tisztázását tűzi ki valaki célul, a vonatkozó források alapos ismeretén túl roppant terjedelmű másodlagos irodalomra kell magát keresztülrágnia. A másik ok pedig az, hogy a különböző típusú források kezelésében, az értelmezésük során egyre inkább előtérbe kerül a módszertani tudatosság, szakszerűség igénye, s az ennek való megfelelés is jelentős energiákat köt le. Egyébként pedig a Komoróczy által említett szakosodás voltaképpen még erőteljesebb. Gondoljuk meg: ugyan mennyit fog föl mondjuk a korai római irodalom nyelvi sajátosságainak a nyelvészeti statisztika módszereivel dolgozó kutatója például a neoplatonikus Iamblichos komplikált rendszerének valamely érvét az analitikus filozófia módszerével vizsgáló „kollégája” munkájából (és persze fordítva)? Sejtethetően nem sokat. S vajon elvárható-e reálisan, hogy a nem soknál többet értsen belőle? (Szakmunkákról, nem ismeretterjesztésről beszélek.) Ez a helyzet nemcsak az ókortudományt jellemzi manapság, hanem általános jelenség a tudományokban. Ha különböző területekkel foglalkoznak, akkor ugyanígy két, a saját szakterületére magát évtizedek alatt „bedolgozó” fizikus vagy nyelvész sem fog egymás munkáiból túl sokat megérteni.

Ha azonban tudományunk meghatározását – Ritoók Zsigmondot idézve – úgy adjuk meg, hogy az „ókortudomány az ókori kelet és a görög-római kor életével, történetével és művelődésével, illetve e művelődés továbbélésének egyes kérdéseivel foglalkozó tudományágak összessége”,¹⁵ akkor másfelől az is igaz lesz, hogy az ókortudományról mint – szorosabban vett tárgyukat és módszereiket tekintve – különböző rész tudományok egységéről nem mondhatunk le. (Ahogyan a maguk részéről az említett egyéb, ugyancsak rész tudományok egységeként fölépülő diszciplínák nem teszik ezt.) Az így értett egység fönntartását nemcsak tudományunk hagyománya írja elő nekünk, hanem tudománypolitikai indokok is emellett szólnak, legalábbis ha az intézményes „kiterjedését” tekintve nagyobb, s így talán erősebb tudománynak nagyobb érdekérvényesítő képességet is tulajdoníthatunk. Az „előír” szót az előző mondatban, tudományunk hagyományaira utalva, nem a hagyományörzés erkölcsi kötelességének értelmében használtam

(bár ezt nemes és méltó feladatnak tartom – most is éppen ezt teszem), hanem arra gondolva, ahogyan a bennünket hordozó hagyomány – akár tudunk erről, akár nem – meghatározza, de legalábbis erősen befolyásolja gondolkodásunk pályáit. Bizonyos területeken pedig, ahogyan ezt már mondtam, az ókortudomány egységének igényét a kutatás napi gyakorlatának közegében is fenn lehet, sőt fenn is kell tartani, nem a hagyomány vagy a hatékonyabb intézményes érdekérvényesítés követelményének, hanem a kutatás belső logikájának téve ezzel eleget. Utolsó érvként pedig azt említem, hogy azok a kísérletek és eredmények, melyek a hagyományos, szövegközpontú klasszika-filológiát „ókortudománnyá” tágították ki, manapság egy olyan, „kultúratudományosnak” nevezett elképzelés jegyében találkoznak a fiatalabb nemzedékek törekvéseivel, amely egyebek mellett épp az egyes tudományzajok merev diszciplináris elkülönültségének feloldását tűzte ki célul. Hiszen a tudományágak erősödő szakosodásával egyidejűleg, részben annak ellenhatásaként, a tudományközi vizsgálódás igénye és gyakorlata is régóta jelen van már a bölcsészet világában.

Miközben tehát tudományunk egységét tárgyának idő- és térbeli lehatárolása adja meg és zárja le, aközben az ókortudomány módszertani értelemben nyitott. Éppen ez teremti meg a lehetőségét és érvényességét annak a már Friedrich Nietzsche által hangoztatott követelménynek, mely szerint az ókortudósnak (Nietzsche még filológust mondott) „három dolgot kell megértenie: az ókort, a jelent és önmagát”, s hogy „csak a jelen ismerete adhat ösztönzést a klasszikus ókorhoz”.¹⁶ Nietzsche ezt az intését két vonatkozásban tartom megfontolandónak. Egyrészt abból a szempontból, hogy az ókortudatásnak nyitottnak kell maradnia (vagy nyitottabbá kellene válnia) a maga korának embereit feszítő problémák, a maga korában tapasztalható társadalmi, gazdasági, művészeti, technikai, kommunikációs stb. jelenségek és fejlemények iránt. Másrészt pedig abban a vonatkozásban, hogy az ókortudatásnak nyitottnak kell maradnia (vagy nyitottabbá kellene válnia) azokra a módszerekre és kérdésfeltevésekre, melyek az ő mindenkori jelenének társtudományaiban fölmerülnek. E két javaslat megfogalmazásakor természetesen azt is szem előtt tartom, amit e szöveg első részében tudományunk helyzetéről, a társadalmi legitimitáció egyre veszesebb megcsappanásáról mondtam, s azt is, hogy tudományunknak a humántudományok egységében kell megtalálnia (újra és újra) a helyét.

Lássunk először néhány példát ókortudományunk történetéből az elsőként említett irányra.

Hornyánszky Gyula *Görög társadalomrajz* című vázlatában „a klasszika-filológia és a mai élet” közötti szoros kapcsolat fontosságát hangsúlyozza, s azt, hogy az ókor kutatása igyekezzék kapcsolatot találni „a modern életet és embert kiváltóképpen mozgó és érdeklő kérdésekkel, eszmékkel”.¹⁷ A nyilvánosság működésének, a közösségi akaratképzés kommunikációs és tömeglélektani sajátosságainak történeti vizsgálatára irányuló javaslata ma is rendkívül aktuális lehet, amely legalábbis ha szem előtt tartjuk azt a figyelmeztetést is, amely ugyanolyan fontos, mint a tudomány határainak felnyitására irányuló törekvése: „Minderről – a görög élet vonatkozásában – általánosságban is lehet megállapításokat tenni, de csak az akkori viszonyok legkonkrétabb ismeretével, illetőleg azoknak pontosabb, életteljesebb felderítése végett. Mi a görög életet akarjuk tömegpszichológiai tudásunkkal megérteni, tömeglélektani példatárnak a görög történetet nem adjuk oda.”¹⁸ Az

ókortudós az ókor valamely jelenségét akarja megérteni annak egyedi voltában, nem pedig merő (és szükségképpen felületes) analógiákat mutatni föl kutatása eredményeként. „Keressünk minél közvetlenebb érintkezést jelen környezetünkkel; foglalkozunk bajaival, égető problémáival, megoldási kísérleteivel; tapasztaljuk ki mentől közelebről a szövevényes szerkezetű modern társadalmat, hogy azután annál hívebben és jelen kultúránkra annál nagyobb haszonnal képzeljük vissza és rajzoljuk meg: az egyszerűbbet, az elmúltat.”¹⁹ A kulturális és társadalmi tapasztalatoknak bizonyos fokú hasonlósága megfigyelhető a globalizáció mai és a hellenizált-romanizált Mediterráneum hajdani világa között. A két jelenségcsoport közötti különbségekre is ügyelő kutatás bizonyára sok érdekeset és hasznosat föltárhathatna e szempont figyelembe vételével. Az ókori kulturális és etnikai identitások sajátosságainak a mai globalizáció folyamatainak szempontjából elvégzendő vizsgálatára korábban már Szilágyi János György is felhívta a figyelmet.²⁰ Török László pedig a globalizáció összefüggésében a peremkulturák iránti érdeklődés „szakmán túli” szükségességére utalt.²¹

Balogh Józsefnek az ókori hangos olvasás és írás kérdéséről folytatott, a vonatkozó ókortudományos és kommunikációtörténeti munkákban máig gyakran hivatkozott kutatásait főként az *elő, hangzó szó* elvesztésétől vagy végzetes háttérbe szorításától való félelem ösztönözte. A tele- és tömegkommunikáció korabeli jelenségeinek számbavétele (Balogh itt az író-, diktáló- és beszélőgépet említi, valamint a távirót és a távbeszélőt, végül pedig a „mozgófényképet”) arra a meggyőződésre vitte, hogy az emberi szó egyre növekvő közvetítettségében, mechanizálásában, abban, hogy technikai eszközök függvényévé s maga is merő technikai eszközzé vált, a humanitás örök értékeinek fenyegetettségét pillantsa meg: „Lehetetlen mindebben fel nem fedeznünk, mint hal el az emberi gondolat legnemesebb közlőeszközének, a *szónak* mélyén mindaz, ami individuális, humanisztikus és művészi érték volt.”²²

Az emberi közlekedés, a kommunikáció kulturális technikái és materiális-technológiai feltételei és eszközei iránti érdeklődés jelenik meg Marót Károly utolsó, már halála után napvilágot látott könyvében is. (Ilyen irányú érdeklődésének nyomait egyébként megtaláljuk már 1948-ban megjelentetett Homéros-könyvecskéjében is: a közköltészet fogalma a szóbeliség formáihoz kapcsolódik, akkor is, ha írott szöveg válik „közköltészetté”.) Marót itt Homéros-kutatása mediológiai irányvételét, a szóbeliség és az írásbeliség viszonyainak a korábnál nagyobb súlyú figyelembevételét az irodalomtörténeti kutatásban így magyarázza: „a rádió, hangosfilm, televízió és hozzátehető: a rendezők »javításaival« csak eleven előadásban terjedő és az írók műveitől sokszor lényegesen eltérő darabszövegek, a musical comedy-k, az előadóestek és ehhez hasonlóknak újabbban egyre növekvő favorizálása is, ugyanebbe az orális-auditív irányba viszik előbbre az irodalmi élet fejlődését, amely – úgy látszik – csakugyan útban van visszatörékedni eredeti eleme, a szóbeliség östengere felé. Még ha ez a visszatörékés ma nem is lehet éppen olyan kényszerű és közvetlen, mint természetesen eredetileg az írástalanág korszakában volt.”²³

E megnyilatkozásban nemcsak a korosodó klasszika-filológusnak – Marót e sorok papírra vetésekor már jóval túl volt hetvenedik életévén – a legújabb telekommunikációs eszközök és a kulturális performancia széles skálája iránti érdeklődése érdemel elismerő figyelmet, hanem az is, hogy a magyar ókortudató

itt voltaképpen a később Walter J. Ongtól „második szóbeliségnek”²⁴ elkeresztelt jelenséget fedezi föl, ezt igyekszik leírni és lehetséges hatásait mérlegelni, s ennek során azt is meglátja, vagy legalábbis megsejti, hogy a szóbeliség újabb keletű formái nem az elsődleges szóbeliség egyszerű megismétlését jelentik, hiszen a közbejövő írásosság ezeket a formákat már eleve az írás logikájával határozza meg, s a második szóbeliség kulturális kontextusa is írásos vagy íráson alapuló termékekből áll.²⁵

A szóbeliség és az írásbeliség jellemző sajátosságainak és egymáshoz fűződő viszonyának vizsgálatával, valamint e viszony lehetséges következményeinek a homérosi eposzok alkotás- és befogadásmódjának szempontjából való mérlegelésével Marót egy olyan tudományos irányhoz kapcsolódott (közelebről Milman Parry és Albert Lord munkáihoz), amely máig meghatározó a Homéros-kutatásban: az utóbbi két évtizedből mások mellett Pietro Puccit, John Miles Foley-t, Barry B. Powellt lehet itt példaként említeni. Az ókor „közvetítő közegeinek” történettudományos és tudománytörténeti vizsgálatára a Homéros-kutatás körében az elmúlt évtizedekben Magyarországon is láthattunk fontos példákat, melyek a szóbeliség és írásbeliség ókori történetének másutt már régóta intenzív kutatásához kapcsolódtak. Az utóbbi évtizedben pedig a hangos és a néma olvasásnak, a szóbeliségnek és az írásbeliségnek, az információhordozók anyagságának az irodalmi szövegek olvasását befolyásoló hatása is megjelent a kutatásban: Ong könyvének magyar fordítását klasszika-filológus készítette el, s a Kr. e. 1. és a Kr. u. 1. század római költészetének vizsgálatában is megjelentek ezek a szempontok.

Kerényi Károly *Ókortudomány* című esszéjében az antikvitás „érzéki hagyományához” fordulást szorgalmazta, vagyis annak tudatosítását, hogy az ókor kutatójának nem csupán az ókori kultúrák emlékeinek „szellemi tartalmát”, hanem e tartalom anyagi hordozóját is vizsgálnia kell, mert e kettő voltaképpen elválaszthatatlan egymástól.²⁶ Esszéjének háttérében kórkritikai gondolatok álltak: a kor emberének „lényegességhiánya” követeli ki az „antik lényeg tudományaként” értett ókortudományt.²⁷ Míg az 1934-ben megjelent esszében Kerényi a „görög lényeggel való találkozástól” a „magyar lényegnek” „önmagára ismerését” várja,²⁸ a későbbiekben érdeklődése a mítosz egyetemes (archetipikus) formáinak megnyilvánulásai felé fordul, nem függetlenül attól a tapasztalattól, melyet a harmincas évek végének és a világháborúnak az egyetemes humanumot nem csak eszmeileg fenyegető barbársága jelentett.²⁹ Kései nagy műveinek közvetlen ösztönzője volt a „mítosz” kisajátításának és eltorzításának, a fenyegetettségnek és a borzalomnak ez a soha nem feledett tapasztalata.

Most pedig néhány szót a nyitás másik, persze az előzőtől nem élesen elváló irányáról, vagyis arról, hogy az ókortudomásnak nyitottabbá kellene válnia a társtudományok módszereire és kérdésfeltevésére, annak érdekében, hogy tudományunk a *humaniora* egészében jobban megtalálja a helyét. Két érv szól emellett: az egyik – megint csak – tudománypolitikai, a másik – megint csak – tudomány-módszertani. Egyfelől ugyanis, ha a bölcsészettudományok – saját érdekeik felismer(tet)ésén alapuló – „szolidaritásában” sem bízhatunk, akkor az ókortudományos tanszékek jó eséllyel lesznek az első, persze „fájó szívvel”, de a „körülmények nyomása alatt” mégiscsak elbúcsúztatott áldozataivá annak a folyamatnak, melynek eredményeképpen „a humán szakok gyakran válnak azoknak a tiszta

vagy alkalmazott tudományokat művelő tanszékeknek a túszaivá, amelyek az akadémiai világhoz képest külső, jövedelmezőnek gondolt tőke beruházásait koncentrálnak.³⁰ Másfelől pedig az elméleti-módszertani nyitás szakmánk belső megújulásának is fontos ösztönzője lehet.³¹

Ahogy ezt már Hornyánszky Gyula is látta, amikor úgy fogalmazott, hogy „éppenséggel nem hátrányos, még a történetírás művészi feladatait tekintve sem, hogyha ez az idegenben járó szempontkeresés és ismeretszerzés tudatos és nem csupán a környezet infiltrációja”.³² Ezért javasolta a szociológia és a szociálpszichológia szempontjainak, módszereinek és eredményeinek tudatos, ám a vizsgálendő tárgy sajátosságait mindig elsődlegesen szem előtt tartó bevonását a görög társadalom történeti vizsgálatába. Józan tudósként azonban arra is fölhevítette a figyelmet, amit mindannyiunknak jól az eszünkbe kell vésnünk, akik hasonló utakon próbálunk járni: „A távolról kölcsönzött elméleti tudás hiányait a szakember erőnei ellensúlyozhatják; a szakismeretek tévedéseit és hiányosságait semmi sem pótolhatja.”³³ Ezért aztán nem behódolni kell az új elméleteknek, hanem bölcsen válogatni közülük abból a szempontból, hogy mi felel meg az ókor kutatóinak.³⁴ A *Görög társadalomrajz* azon pontosabban körvonalazott kutatási ajánlatának időszerezésére, mely a nyilvánosság működésének, a közösségi akaratképzés kommunikációs és tömeglélektani sajátosságainak történeti vizsgálatára irányul, már fölhevítettem a figyelmet. Az is említést érdemel, hogy a szociológiai módszernek a görög polisok társadalomtörténeti vizsgálatában újabb és újabb mutatók eredményei.

A másik szerző, akit ebben a vonatkozásban szóba hozok, a rögzítő- és közvetítőrendszerek iránt megnyilvánuló érdeklődése kapcsán már említett Marót Károlyt. Marót elméleti képzettsége és módszertani tudatossága ma is példaértékű lehet. Általános tudományelméleti beállítottságát a 19. század pozitívizmusaival való szembehelyezkedés határozta meg. Felfogására jellemző a történeti-kulturális „fejlődés” (evolúció) s a történelem egyenes vonalú haladása gondolatának elutasítása. Tudományos szemléletének gyökerei a szellemtörténet és a hermeneutika Croce- és Dilthey-féle változatába nyúlnak le. Marót úgy gondolta, hogy a klasszika-filológiának szüksége van a szellemtörténet által javallt „elméleti oltásra”, s az ókortudós munkáját hermeneutikai tevékenységnek látta, amikor a megértés körszerű szerkezetéről és a filológiai munka előzetes értelmezői irányvételének szükségességéről így fogalmazott: „Mint hermeneusis, a legszorosabban »filológiai« munka, a szöveg- és műkritika is, osztja már minden hermeneusis közös, belső ellentmondását: egyedül a tényektől szabad vezetnie és determinálnia, de bizonyos tekintetben apriori föléjük emelkedve már vezetnie is kell őket egy, eleve az összes tények felett álló, egyéni szisztémával.”³⁵

Jegyzetek

Köszönöm Bugár Istvánnak, Gábor Sámuelnek, Havas Lászlónak és Lautner Péternek a szöveg egy korábbi változatához fűzött megjegyzéseit. A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

- 1 Példaként egy több mint egy évtizeddel korábbi elemzésre hivatkozom: Tibori 2001. Az a benyomásom, hogy a helyzet azóta csak

Marót a Homéros-kutatás történetének ábrázolása során is az irodalomértelmezés történetiségének egy nem objektivista, nem evolúció- és nem linearitás-elvű elképzelését fogja munkára.³⁶ E helyeken nem bontja ki (receptió)történeti fejtegetéseinek alapjait elméleti igénnyel, de 1929-es *Történetírás és történefilozófia* című tanulmányából világossá válik módszerének rendszeres elméleti megalapozottsága.³⁷ Ebben a munkájában, miután kimerítő kritikáját adja a pozitivisták történetírás elméletének és gyakorlatának, főként Nietzsche, Dilthey és Croce nyomán a neokantiánus nézeteket is tovább finomítandóknak ítéli. Felfogása itt is egyértelműen valamiféle hermeneutikai szemléletről árulkodik, s gondolatait *ókortudósként* olyan összetettséggel fogalmazza meg, melynek az övével színvonalukat tekintve összevethető példái a kor történetelméletének első vonala adta.³⁸ Marót hermeneutikai és történelemelméleti tudatossága, sőt akár felfogásának alaprajza is, ma is követendő példa lehet mindenki számára, aki a múlt megértésén munkálkodik.

Marót is azok közé a tudósok közé tartozott (Alföldit és Kerényit emeltem ki közülük korábban), akik a hagyományos, szövegközpontú klasszika-filológiát igyekeztek „ókortudománnyá” kitágítani, egy olyan elképzelés jegyében, melyet ma bizonyára „kulturatudományosnak” neveznénk, s amely az egyes tudományok merev diszciplináris elkülönültségének feloldását tűzte ki célul. Így Marót alapvetően filológiai-irodalomtörténeti érdeklődése az idők során kiegészült a vallástörténet, a mítosz-kutatás, az etnológia és antropológia, valamint a lélektan eredményeinek figyelembevételével, saját Homéros-kutatásaihoz igyekezett fölhasználni e tudományok módszereit és megállapításait. Ennek a diszciplinák közötti vagy diszciplinákon átnyúló kutatói tevékenységnek az volt az alapja, hogy Marót a szellemi élet jelenségeit alapvetően egységesnek tekintette. Mágia, mítosz, vallás, költészet, tudomány az ő szemében nem különülnek el átjárhatatlan határok révén, mert a történelem során ezek ugyan differenciálódtak, ám mindvégig megőrizték közös gyökereiket: mindannyian válaszként értelmezhetők az embert a világból érő hatásokra.³⁹

Csak remélni tudom, hogy e néhány kiragadott példa segítségével és tőlem telhető továbbgondolásukkal igazolni tudtam egyfelől azt, hogy tudományunk múltja nem múlt el – itt él velünk a jelenben, s talán majd a ma még beláthatatlan jövőben is. Másfelől pedig azt, hogy nézetem szerint az ókortudománynak, miközben meg kell őriznie szervezeti-intézményes, illetve legátfogóbb meghatározásának értelmében vett tárgyi egységét, bizonyos szűkebb szakterületeken, speciális kérdés-föltevésekben és kutatási irányzatokban pedig a különböző ókori kultúrák és a különböző típusú források egységes vizsgálatának követelményét is, egyszersmind nyitottá is kell válnia a jelen tapasztalatai és a kortárs rokon tudományokból nyerhető ösztönzések iránt.

rosszabb lett. Friss hivatkozásként pedig azokra a hozzászólásokra utalok (természetesen a statisztikai értelemben vett „representativitás” igénye nélkül, mindazonáltal mint jellemző tünetekre), melyek a magyar társadalom egy részét ez év január elején néhány napig erős felindulásban tartó hírt öveztek, mely szerint a nyolcosztályos gimnáziumokban újra kötelezővé tennék a latint. (Csupán a szakpolitikai kérdésekre szakosodott helyet megadva:

- http://eduline.hu/nyelvtanulas/2013/1/7/Kotelezo_lesz_a_latin_a_nyolcosztalyos_gimm_RUUUAJ; a hozzászólások olvasását persze még itt is csak azoknak javaslom, akik már kellőképpen előrehaladtak a *constantia animi* kifejlésében.) A kormányzat válasza: http://index.hu/belfold/2013/01/09/kell-e_tanulni_latinul/. A cikkben hivatkozott „Fehér könyv” elnevezésű minisztériumi anyag a nyelvoktatásról elérhető itt: <http://www.kormany.hu/download/d/51/c0000/idegennyelvoktat%C3%A1s%20feh%C3%A9r%20k%C3%B6nyv.pdf>.
- 2 Ehhez lásd, különös tekintettel a latin műveltség szerepére, Horvay Hörcher Ferenc szép tanulmányát: Horvay Hörcher 2011.
  - 3 http://mta.hu/magyar_tudomany_unnepe_2012/?node_id=26204
  - 4 Ahogyan ezzel már az ókortudós Hornyánszky Gyula vagy Förster Aurél is tisztában volt: Hornyánszky 2008, 25; Förster 2008, 283.
  - 5 Lásd Droysen 1994, 69. Majd száz évvel később: „A »kutatásnak« ez a fogalma, mely minden bizonnyal az ismeretlen területekre behatoló tudós utazó (vö. »kutatóút«) fogalmából ered, a természet és a történeti világ megismerését egyaránt átfogja. Minél inkább elhalványul a világismeret teológiai és filozófiai háttere, a tudományt annál inkább az ismeretlenbe való behatolásként értelmezik, s ezért kutatásnak nevezik” (Gadamer 1984, 160–161).
  - 6 Leszámítva talán azt az amúgy nem lényegtelen különbséget, hogy nálunk gyárilárosok és más nagyvállalkozók is időről időre leküzdhetetlen kényszert éreznek arra, hogy előadjanak néhány döbbenetes és rendkívül kártékony, ráadásul veszedelmes koncepciózus otrombaságot a művészetek vagy némely bölcsész szakok fölöslegességéről, vagy általában a felsőoktatás – mint mondani szokták – „reformjáról”, ami az ő nyelvükön egyszerűen a további forráskivonást jelenti. Lásd erről Szentpéteri 2011, 198, a világhálón elérhető források megjelölésével, melyeket itt érdemes kiegészíteni még eggyel, ahol a mi köreinkhez tartozó egiptológia sem minősül nemzetgazdasági szempontból kifizetődőnek és így az állam által támogatandónak: <http://www.origo.hu/itthon/20110928-demjan-fizetne-a-dramator-teneszek-kulfoldi-tanittatasat.html>. Hasonló vélemény kormányzati szereplőtől is megjelent már az elmúlt évtizedben a nyilvánosság előtt: <http://mkdsz1.freeweb.hu/n52/koka.htm>.
  - 7 Szentpéteri 2011, 198, 196.
  - 8 Csak néhány hevenyészett példa: Nussbaum 2010; Derrida 2001; Derrida 2009; Scruton 2002, 181–193; Scruton 2012.
  - 9 Schwindt 2002, vii.
  - 10 Ritoók 2006, 798–799.
  - 11 „Weil das Leben, um dessen Verständnis wir ringen, eine Einheit ist, ist unsere Wissenschaft eine Einheit” (Wilamowitz-Moellendorff 1921, 1).
  - 12 A fenti összefoglaláshoz lásd: Ritoók 1996, 20–28; Ritoók 2009a, 10–11; Szilágyi 2005.
  - 13 Kerényi 1984; Kerényi 1989, 97; Ritoók 1996, 29–30; Kerényi egyetemes mítoszstudományáról: Szilágyi 1982, 263–267.
  - 14 Komoróczy 2006, 4.
  - 15 Ritoók 1996, 7.
  - 16 Nietzsche 1988, 183 és 156 (kiemelés az eredetiben). Az, hogy a filológusnak „önmagát” is meg kell értenie, Nietzschénél nem valamiféle pszichologizálást jelent, hanem azt az elvárást, hogy a tudós elfogulatlanul nézzen szembe szerepének és helyzetének sajátosságaival és követelményeivel („[a filológusok] illúzióba ringatták magukat elhivatottságukat és önmagukat illetően”: Nietzsche 183).
  - 17 Hornyánszky 2008, 232, 241. Török 2009, 684 szerint Szilágyi 2008 egyik legfőbb érdeme annak bemutatása, „hogy a XX. század folyamán miképpen alakult a társadalom tágabb és a tudomány szűkebb közegében a magyar értelmiség egy sajátos, korántsem jelentéktelen, de különösen sebezhető csoportjának viszonya hazájához és a nagyvilághoz”.
  - 18 Hornyánszky 2008, 239.
  - 19 Hornyánszky 2008, 253.
  - 20 Szilágyi 2006, 4: „A cél – mint mindig – a jelen jobb megértése, és ebben, valamint az ebből adódó tanulságok útmutatással felérő megfogalmazásában az ókortudománynak mérhetetlenül nagy szerepe lehet, mert szinte egyedülállóan gazdag példatára fölött rendelkezik fiktív identitások, az elzárkózás és kirekesztés, a hamisan értelmezett vagy hamisított dokumentumok veszélyének és leleplezésük módjainak.”
  - 21 Török 2008, 133–134.
  - 22 Balogh 1921, 30. Balogh kutatásairól részletesebben beszélek itt: Simon 2009b.
  - 23 Marót 1964, 28.
  - 24 Ong 1982, 136.
  - 25 Marót kutatásainak médiatudományos és irodalomelméleti összefüggéseiről részletesebben beszéltem itt: Simon 2009c.
  - 26 Erről részletesen írtam itt: Simon 2009a.
  - 27 Kerényi 1984, 156.
  - 28 Kerényi 1984, 160.
  - 29 Szilágyi 1982, 264–265.
  - 30 Derrida 2009, 15.
  - 31 A Homéros-kutatás történetét vizsgálva Ritoók Zsigmond is arra az eredményre jut, hogy azok a Homéros-értelmezések lettek igazán befolyásosak, kanonizáló erejűek, amelyek valamiképpen figyelték koruk meghatározó szellemi áramlataira, sőt akár összhangban vagy épp komplementer viszonyban álltak velük (Ritoók 2009b, 30–31; Ritoók 2009c 64, 74–75). Ez az észrevétel megítélésom szerint nemcsak Homéros, hanem az egész ókor kutatására is érvényes. Lásd Simon 2011.
  - 32 Hornyánszky 2008, 252.
  - 33 Hornyánszky 2008, 250. S az a figyelmeztetés is megszívlelendő, hogy „mintha a pozitívizmusnak nagy hiányai miatt nagy erényeivel szemben is vakok és igazságtalanok lennének a legújabb idők” (251).
  - 34 Hornyánszky 2008, 252.
  - 35 Marót 1930, 200.
  - 36 Marót 1948, 48–52; Marót 1964, 86–89.
  - 37 Marót 1929; lásd még Marót 1916, 214 (a crocei történetfilozófia hatásához); és Marót 1935, 21–34 (az irodalomtörténet-írás elméletét is érintő, de legfőképpen saját kutatási programját ismertető fejtegetések Camillo Cessi kapcsán).
  - 38 Részletes elemzés nélkül hadd álljon itt egyetlen idézet, mely megvilágítja elgondolásának velejét (annak korlátaival együtt): „nem lehet egy megértő és megértendő történelemnek a célja a múltnak a megismerése: valójában és eredményesen a kultúrtudományos történetírás csak a multság szubjektív ujáteremtésére törekedhetik. [...] A történetíró mindig – sohasem-voltat épít ki. A múlt minden továbbmozdulásunkkal változtatni fogja képét, mert szubjektív érdeklődésünk kényszerűen teszi majd a hangsúlyt mindig olyan elemekre, melyeket a multnak régebbi leírásaiban – öntudatlanul vagy szándékosan – el kellett »hanyagolnia«. [...] ez a szellemi alkotásmód nemcsak a jelent érti meg a multból, hanem a multat is a jelenből. [...] az, amit meg kell értenünk, tulajdonképp sem a jelen, sem a mult, hanem ember legbensőnk, amely a jelenben és a multban is megjelenik és amelyért ezeknek az elemeknek szintéziséhez bizonyos vonásokat mindig még egy előlegezett jövő-ideálból is kölcsönkérünk.” (Marót 1929, 110–112.)
  - 39 Lásd főként: Marót 1927, 147–169; Marót 1936, 57–66. Marót-nak a görög irodalomtörténetet tárgyaló könyvei közül leginkább *A görög irodalom kezdeteiben* meghatározó ez a szemlélet, de természetesen Homérosról írott könyvének a közköltészet fogalmát alkalmazó fejtegetéseiben is ez köszön vissza, és utolsó, alapvetően műfaji kérdésekkel foglalkozó munkáját is ennek az alapnak a rögzítésével kezdi.

Bibliográfia

- Balogh József 1921. „*Voces paginarum*”. *Adalékok a hangos olvasás és írás kérdéséhez*. Franklin Társulat, Budapest.
- Derrida, Jacques 2001. *L'université sans condition*. Galilée, Párizs.
- Derrida, Jacques 2009. „A szakma jövője, avagy a feltétel nélküli egyetem (amely a »Humanities«-nek hála, holnap helyt kaphatna)» (ford. Boros János és Orbán Jolán): Orbán Jolán (szerk.): *Jacques Derrida szakmai hitvallása*. Iskolakultúra, Veszprém, 12–36.
- Droysen, Johann Gustav 1994. „Historika” (részlet, ford. Csejtei Dezső): *Ész – Élet – Egzisztencia IV*. Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Szeged, 49–109.
- Förster Aurél 2008. „A filológia fogalma”: Szilágyi 2008, 282–292.
- Gadamer, Hans-Georg 1984. *Igazság és módszer*. Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Budapest, 1984.
- Horkay Hörcher Ferenc 2011. „Humántudományok, kortárs művészet és konzervatív kormányzás”: *Kommentár* 2011/3, 3–13.
- Hornvánszky Gyula 2008. „Görög társadalomrajz”: Szilágyi 2008, 227–253.
- Kerényi Károly 1984. „Ókortudomány”: uő: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*. Magvető, Budapest, 150–161.
- Kerényi Károly 1989. Thomas Mannhoz írott levél 1938. december 24-én (ford. Petrolay Margit): Kerényi Károly – Thomas Mann: *Beszélgetések levélben*. Gondolat, Budapest.
- Komoróczy Géza 2006. „Az ókori Kelet”: *Ókor* 5/3–4, 3–18.
- Marót Károly 1916. „Benedetto Croce”: *Huszdik Század* 17, 208–214.
- Marót Károly 1927. „Lényeg és gondolat”: *Széphalom* 1, 147–169.
- Marót Károly 1929. „Történetírás és történetfilozófia I–II.”: *Budapesti Szemle* 213, 449–462; 214, 91–118.
- Marót Károly 1930. „A mi ideáljaink”: *Egyetemes Philológiai Közlöny* 54, 199–202.
- Marót Károly 1935. „A görög irodalomtörténetírás jelen feladatai”: *Egyetemes Philológiai Közlöny* 59, 21–34.
- Marót Károly 1936. „A szellemi élet kezdetei”: *Szellem és Élet* 1, 57–66.
- Marót Károly 1948. *Homeros a legrégebb és legjobb*. K. n., Budapest.
- Marót Károly 1956. *A görög irodalom kezdetei*. Akadémiai, Budapest.
- Marót Károly 1964. *Az eposz helye a hősi epikában*. Akadémiai, Budapest.
- Nietzsche, Friedrich 1988. „Gondolatok és vázlatok a *Mi, filológusok* című korszerűtlen értekezéshez”: uő: *Ifjúkori görög tárgyú írások*. Ford. Molnár Anna. Európa, Budapest, 149–246.
- Nussbaum, Martha C. 2010. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press, Princeton.
- Ong, Walter J. 1982. *Orality and Literacy*. Methuen, London (magyarul: *Szóbeliség és írásbeliség. A szó technológizálása*. Ford. Kozák Dániel. Gondolat, Budapest, 2010).
- Ritoók Zsigmond 1996. „Az ókortudomány fogalmának változásai”: Havas László – Tegye Imre (szerk.): *Bevezetés az ókortudományba I*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 7–37.
- Ritoók Zsigmond 2006. „Ókortudomány”: *Magyar Tudomány* 2006/7, 794–799.
- Ritoók Zsigmond 2009. *Vágy, költészet, megismerés. Válogatott tanulmányok*. Osiris, Budapest.
- Ritoók Zsigmond 2009a. „A klasszika-filológia a 19. századi Magyarországon”: Ritoók 2009, 9–18.
- Ritoók Zsigmond 2009b. „Az összehasonlító módszer kezdetei és a Homéros-kérdés”: Ritoók 2009, 21–31.
- Ritoók Zsigmond 2009c. „A Homéros-kép változásai a 20. században”: Ritoók 2009, 64–75.
- Schwindt, Jürgen Paul (szerk.) 2002. *Klassische Philologie inter disciplinas*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- Scruton, Roger 2002. *A konzervativizmus jelentése*. Ford. Szabó Péter. Novissima, Budapest, 2002.
- Scruton, Roger 2012. „Agyelszívás”: <http://gepnarancs.hu/2012/04/roger-scruton-agyelszivas/>
- Simon Attila 2009. *Dionysos színrevitele. A közvetítés kulturális technikái az antik irodalomban és filozófiában*. Ráció, Budapest.
- Simon Attila 2009a. „Az antikvitás érzéki hagyománya. Kerényi Károly és »a könyv problémája«”: Simon 2009, 171–200.
- Simon Attila 2009b. „Olvasás és vallomás. Balogh József Szent Ágoston-értelmezése”: Simon 2009, 224–242.
- Simon Attila 2009c. „Recepció és médium. Marót Károly irodalomszemléletéről”: Simon 2009, 243–275.
- Simon Attila 2011. „Rólunk van szó (Ritoók Zsigmond: *Vágy, költészet, megismerés*)”: *BUKSZ* 2011/1, 11–21.
- Szentpéteri Márton 2011. „»Non damus fidem«”: *BUKSZ* 2011/2, 194–198.
- Szilágyi János György 1982. „Kerényi Károly emlékezete”: uő: *Paradigmák. Tanulmányok antik irodalomról és mitológiáról*. Magvető, Budapest, 237–272.
- Szilágyi János György 2005. „»Mi, filológusok«”: uő: *Szirénzene. Ókortudományi tanulmányok*. Osiris, Budapest, 489–518.
- Szilágyi János György 2006. „Új perspektíva felé?»: *Ókor* 5/1, 3–4 (újryanomva: uő: *A tenger fölött. Írások ókori görög és itáliai kultúrákról*. Gondolat, Budapest, 2011, 379–382).
- Szilágyi János György (szerk.) 2008. „*Voces Paginarum*.” *Magyar ókortudomány a XX. században*. Osiris, Budapest.
- Tibori Timea 2001. „Kulturális magatartás- és értékváltozások”: *Educatio* 2001/3, 517–529.
- Török László 2008. „Magyar ókortörténet a 21. század elején”: *Antik Tanulmányok* 52, 127–135.
- Török László 2009. „»Vallomások az emberi szellem egysége mellett.« (Szilágyi János György [szerk.]: *Voces Paginarum*. Magyar ókortudomány a XX. században. Osiris, Budapest, 2008)”: *Holmi* 21/5, 683–691.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von 1921. *Geschichte der Philologie*. Teubner, Berlin–Leipzig [Alfred Gercke – Eduard Norden (szerk.): *Einleitung in die Altertumswissenschaft* I. 1].

A világhálóról hivatkozott források (2013. január 11-i állapot)

- http://eduline.hu/nyelvtanulas/2013/1/7/Kotelezo_lesz_a_latin_a_nyolcosztalyos_gimn_RUUUAJ
- http://index.hu/belfold/2013/01/09/kell-e_tanulni_latinul/
- <http://www.kormany.hu/download/d/51/c0000/idegennyelvoktat%C3%A1s%20feh%C3%A9r%20k%C3%B6nyv.pdf>
- http://mta.hu/magyar_tudomany_unnepe_2012/?node_id=26204
- <http://www.origo.hu/itthon/20110928-demjan-fizetne-a-dramatorzeneszek-kulfoldi-tanittatasat.html>
- <http://mkdsz1.freeweb.hu/n52/koka.htm>

Karsai György (1953) egyetemi tanár; kutatási területe: görög színház-történet, a homérosi eposzok. Legfontosabb publikációi:

A Szép és a Szörnyeteg. Görög drámák értelmezései. Osiris, Budapest, 1999.

„Ce n'est pas Créon ton problème, mais seulement toi-même' (*Oedipe Roi*, vers 379)”: *Bulletin de l'Association Guillaume Budé* 2012/1, 75–97.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:

Szophoklész: Trakhiszi nők. Karsai György prózafordításában, bevezetésével és kommentárjaival (2006/2).

A klasszika-filológia helyzete a hazai felsőoktatási intézményekben

Egyetem, főiskola, alap- és osztatlan képzés, 1990–2012

Karsai György

A latin nyelv Magyarországon a 18. század hetvenes éveiiig egyszerre volt a közigazgatás, az oktatás és meghatározott társadalmi pozíció felett a német mellett a mindennapi érintkezés nyelve. 1777-ben a Ratio Educationis forradalmi változásokat tett lehetővé: bizonyos helyeken, bizonyos tárgyakat, bizonyos feltételek esetén már magyarul is lehetett tanítani.

Alig egy emberöltővel később, 1844-ben született meg az első államnyelvtörvény, amely a magyart ebbe a pozícióba emelte: ezzel párhuzamosan a latin nyelv tanítási nyelvből kötelező tantárggyá alakult. Akár a folyamat mellékszálának is tekinthetjük, hogy 1890-ben született meg az elhíresült „görögpótló” törvény: az ógörög nyelv kötelezőből fakultatív tantárggyá vált. A következő, fontos intézkedésre a II. világháború lezárultával, a felszabadulás után gyökeresen megváltozott politikai viszonyok jegyében került sor: a nyolc osztályos általános iskola bevezetésével a latin kiszorult a 10–14 éves korosztály tananyagából, majd kötelezőből választható, második idegen nyelv lett, de az is csak a gimnáziumi osztályok humán tagozatos osztályaiban.

Ezután a latin és görög nyelv és kultúra folyamatos térvesztésének folyamata Magyarországon a rendszerváltásig, illetve 1998–1999-ig megállt, pontosabban beállt egy olyan szintre, amely a jelentősen csökkentett középiskolai latintanár-képzést egyetemi szinten (országosan öt szaktanszéken: Budapest, Debrecen, Pécs, Piliscsaba, Szeged) biztosította. A következő, súlyos csapás az volt, amikor a szocialista-szabaddemokrata kormány megszüntette a latinnak mint érettségi tárgynak *pontszerző* tárgyként való elismerését. Ettől kezdve a középiskolákban értelemszerűen rendkívül nehézé vált a diákok megnyerése, hogy a latin nyelv és irodalom tantárgyat válasszák második nyelvként (sok helyen a választás lehetősége is megszűnt). Ezzel a középiskolai latinoktatás elveszítette legfőbb vonzerejét, azt, hogy az egyetemi felvételi szempontjából egyenrangú volt az élő nyelvekkel. Ettől a pillanattól kezdve kizárólag a tárgy iránti őszinte lelkesedés hajthatta (és hajtja!) azokat a diákokat, akik a latint választják középiskolai tanulmányaik során. Egy, a latin oktatás helyzetével foglalkozó kerekasztal-konferencián hangzott el: „...Míg 1994/95-ben 1178 tanuló érettségizett latinból, az érettségizők összlétszámának 1,2%-a, addig 2001/2002-ben már csak 650 diák érettségizett, az összlétszám 0,9%-a.”

A hazai középiskolai latintanárok teljesítménye, a tárgy iránti elkötelezettségük és kiemelkedő színvonalú munkájuk eredménye az, hogy a latin nyelv és irodalom oktatása nem tűnt el a középiskolákból, sőt, mint azt az Ókortudományi Társaság által meghirdetett országos latin tanulmányi versenyek részvételi számai és az ott elért eredmények mutatják, a helyzet egyáltalán nem reménytelen!

A 2010-ben hatalomra került kormány általában is rendkívül problematikus kulturális és oktatáspolitikai elképzeléseiben belül a klasszikus antikvitás művelése hazai hagyományainak megőrzése, netán egykor volt rangjának visszaadása egyáltalán nem szerepelt – pedig ez egyáltalán nem lett volna idegen az új kormány meghirdette, a nemzeti hagyományok ápolását az oktatás és a kultúra minden szintjén és területén a középpontba állító ideológiájától. A jelenlegi politikai vezetés felsőoktatás-politikai koncepciójának legnegatívabb eleme, hogy a munkaerőpiac igényeinek hatékonyabb

figyelembe vétele ürügyével radikálisan csökkenti a felsőoktatásba bekerülő hallgatói létszámot. Ezzel párhuzamosan az államilag finanszírozott hallgatói helyek diszciplináris átrendezésére is történtek intézkedések: a műszaki és természettudományi képzés bizonyos területei lettek a kedvezményezettek a bölcsészettudományok, a jogi és közgazdasági képzést ellátó egyetemi karok kárára. A felvehető hallgatói létszám eredetileg drasztikusnak szánt megkurtításától – elsősorban a 2012. év végi diákmegmozdulások és a szakmai tiltakozások hatására – a kormány elállt, ám eredeti céljairól, a felsőoktatási szaktérkép jelentős átrendezéséről és a hallgatói létszámcsökkentésről nem mondott le. Az alábbi táblázatok azt a folyamatot írják le, hogy amíg a rendszerváltást követő huszonkét év során – a nyugat-európai átlaghoz közelítés követelményének közös európai célkitűzése szellemében – folyamatosan nőtt a felsőoktatásba bekerülők száma, ez a tendencia 2012-ben (az első évben, amikor az új kormány felsőoktatás-politikája érvényesülhetett) az ellenkező irányba fordult.

1. táblázat. A felsőoktatási intézmények nappali tagozataira felvett hallgatók száma (egyetem, főiskola, illetve alap- és osztatlan képzés, 1990–2012)

Év	Hallgatói létszám
1990	16 818
1991	20 338
1992	24 022
1993	28 217
1994	29 901
1995	35 081
1996	38 382
1997	40 355
1998	43 629
1999	44 538
2000	45 546
2001	50 515
2002	53 420
2003	52 703
2004	55 179
2005	52 957
2006	53 990
2007	50 941
2008	52 081
2009	61 262
2010	65 503
2011	66 810
2012	47 522

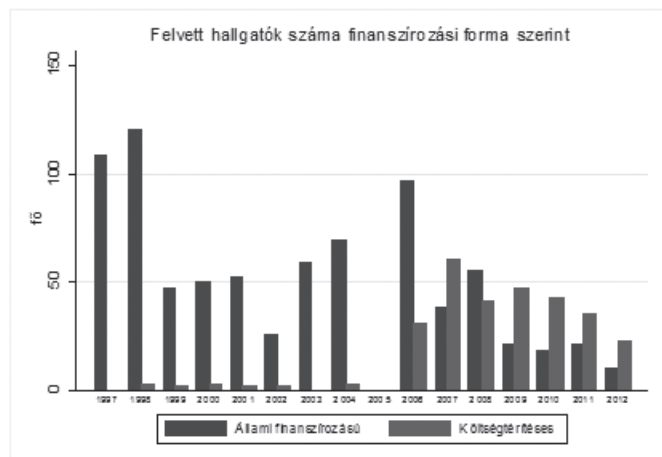
A következő grafikon a klasszika-filológia (latin) szakra felvett hallgatói létszám alakulását mutatja az 1990–2012 közötti időszakban. (1. grafikon)

Mint az ábrából leolvasható, az 1990/1991-es állapothoz képest országosan nagyjából a 2000-es évek elejére-közepére alakult ki az a klasszika-filológia szakos hallgatói létszám (nagyságrendileg 50–70 új hallgató évente), amely az ország méretét, gazdasági teljesítőképességét és lakosságszámát tekintve az általános európai trendeknek megfelelőnek volt mondható. Innen egyenesen fejlődés kezdődött, amely 2006-

1. grafikon

ban érte el csúcspontját (124 újonnan felvett hallgató országon), majd folyamatos csökkenés következett (ebben 2008-tól jelentős hivatkozási alap volt a gazdasági világválság az élet minden területére, így a felsőoktatásba is begyűrűző hatása), ám egészen 2010-ig ez a csökkentett hallgatói létszám még mindig belül volt az elfogadható szinten. 2012-re azonban visszasüllyedtünk arra a szintre, amely 1991/1992-ben mint a fejlődés kiindulási pontja szerepelt. (Lásd a 2. grafikon: ugyanez a számok tükrében.)

2. grafikon

A latin (klasszika-filológia) képzési területén a fenti folyamatok a következőképpen alakultak a rendszerváltás óta:

2. táblázat. Latin (klasszika-filológia) képzésre felvettek száma (1991–2012)

Év	Nappali tagozat			Nem nappali tagozat	Nappali + nem nappali tagozat együtt
	Állami	Költségtérítéses	Összes		
1991	15	0	15	0	15
1992	40	0	40	0	40
1993	44	0	44	0	44
1994	449	0	449	0	449
1995	74	0	74	0	74

Év	Nappali tagozat			Nem nappali tagozat	Nappali + nem nappali tagozat együtt
	Állami	Költség-térítéses	Összes		
1996	166	0	166	0	166
1997	108	0	108	0	108
1998	120	3	123	0	123
1999	47	2	49	0	49
2000	50	3	53	0	53
2001	52	2	54	0	54
2002	25	2	27	0	27
2003	59	0	59	0	59
2004	69	3	72	0	72
2005	<i>n.a.</i>			<i>n.a.</i>	
2006	97	30	127	12	139
2007	38	60	98	3	101
2008	55	41	96	7	103
2009	21	47	68	4	72
2010	18	43	61	5	66
2011	21	35	56	4	60
2012	10	22	32	0	32

Mint látható, szakterületünkön rendkívül látványos a csökkenés: a rendszerváltás utáni évek töretlenül emelkedő tendenciája után (az 1994-es kiugró adat külön elemzést igényelne!), valószínűleg a 2000-es évek elejének 50-70 fő közötti átlaga tekinthető *normálisnak*, az egyetemek teljesítőképességének, oktatási színvonalának, illetve a munkaerőpiac igényeinek leginkább megfelelőnek. 2006-ban egy újabb, minden bizonnyal eltúlzott létszámnövekedést figyelhetünk meg, ám az ezt követő folyamatos és radikális csökkentés – hat év alatt 139-ről 32-re csökkent a latin (klasszika-filológia) szakra felvettek száma – nagyjából a rendszerváltás körüli évekre történő visszaesést jelenti,¹ s ha ez a tendencia még rövid ideig folytatódik (az ideai felvételi adatok a dolgozat írásának pillanatában még nem ismertek), akkor a legrosszabbra is fel kell készülnünk: a hazai latin- (klasszika-filológia-) oktatás felsőoktatási jelenléte rövid időn belül egy, legfeljebb két egyetemre fog korlátozódni, ha ugyan el nem tűnik teljesen.

3. táblázat. A latin (klasszika-filológia) szakon kiadott oklevelek számának alakulása Magyarországon²

Év	Oklevél
1991	12
1992	26
1993	<i>n.a.</i>
1994	28
1995	43
1996	<i>n.a.</i>
2001	72
2002	80
2003	89
2004	67
2005	43
2006	39
2007	32
2008	29
2009	43

4. táblázat. A klasszika-filológia mesterképzésre (MA) felvettek száma

	Állami finanszírozású	Összes
2009	11	13
2010	11	14
2011	10	10
2012	15	16

Végezetül az 5. táblázat a PTE Klasszika-filológia Tanszékén az utolsó négy évben (2008 és 2012 között) végzett hallgatók számának alakulását tekinti át. A táblázatból kiderül, hogy az elmúlt években a szakon diplomát szerzettek száma egyenletesen alakult. Ide tartozó információ, hogy a PTE BTK vezetésének az utóbbi időben több ízben is kinyilvánított – noha írásban nem közölt – szándéka (döntése?) az, hogy a tanszék bezárja, a képzést beszünteti, az oktatók egy részét más tanszékeken helyezi el, míg többségük munkaviszonyát megszünteti.

5. táblázat. A PTE BTK Klasszika-filológia Tanszékén végzett hallgatók számának alakulása, 2008–2012

Szak	2008	2009	2010	2011	2012	Összesen
Latin	3	1	2		4	10
Latin–magyar				1		1
Latin–orosz			1			1
Latin–pedagógia			1	1		2
Latin–történelem				1		1
Ókori nyelvek és kultúrák (BA)			5	5	4	14
Összesen	3	1	9	8	8	29

Köszönetemet szeretném kifejezni Varga Júlia és Köllő János szakközgazdász barátainknak, akiknek szakterületei között kiemelt helyen szerepel a hazai oktatáspolitikai és munkaerőpiaci kutatása; segítségük nélkül ez a dolgozat nem készülhetett volna el.

Jegyzetek

- 1 Mivel ebben a 32-ben a BA- és MA-hallgatóként felvételt nyertek is szerepelnek, így a helyzet jóval rosszabb, mint pl. az 1992-es adat esetében.
- 2 Itt 2009-ben jelennek meg az első végzett MA-hallgatók, tehát inentől kezdve osztanak BA- és MA-diplomákat is.

Felhasznált források

- Borzák István 1990. *Kell-e a latin?* Budapest.
- Ritoók Zsigmond 2000. „A középiskolai latinitás helyzete Magyarországon 1945 és 1995 között”: *Valóság* 49/7, 46–60.
- Országos Felvételi Iroda adatbázisai
 Educatio Kht. adatbázisai
 Oktatási Minisztérium adatbázisai
 Nemzeti Erőforrás Minisztérium adatbázisai
 Közigazgatási Intézményi Rendszer Statisztika adatbázisai
 Oktatási Hivatal Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Központ
 Központi Statisztikai Hivatal évkönyvei, adatbázisai

Takács László (1968) klasszika-filológus, a PPKE BTK Klasszika-filológia Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense. Kutatási területe Nero korának irodalma és az ókori latin kommentárirodalom.

Tisztelt Elnök úr, Tisztelt Társaság!

Először is köszönöm a megtisztelő fölkérést, hogy a vita-esten fölkért előadóként mondhatom el véleményemet, benyomásaimat, illetve javaslataimat. Hat problémakörben kérték véleményemet, s igyekszem is valamennyiben véleményt nyilvánítani, de mondandómban ezeket a kérdésköröket nem egymás után érintem, hanem úgy, ahogy mondandóm logikája szerint következnek. Szeretném leszögezni, hogy bár elfogadom az ókortudomány szélesebb értelmezését, kompetensnek csak egy részterületen, a klasszika-filológián belül érzem többé-kevésbé magam, így megnyilatkozásom közép-pontjában ez a terület áll. Le kell azt is szögezmem, hogy jelen alkalomra elsősorban a problémákra, anomáliákra, nehézségekre összpontosítottam figyelmemet, így a továbbiakban az általam kritikusként látott pontokkal foglalkozom.

Kiinduló tételem az, hogy a magyar ókortudomány mindenkori és mai állapotát diszciplináris, történeti, illetve történelmi-politikai és emberi tényezők alakították. Egyes vonatkozásokban egyik vagy másik, többnyire azonban mindhárom. A tudomány belső logikáját, fejlődését aligha lehet külső akarral megváltoztatni, a másik két vonatkozásban azonban nem vagyunk eszköztelenek. A legnehezebb azonban az emberi vonatkozások felmutatása. Nem ezzel kezdem, de ezt sem fogom elhallgatni.

Először is: diszciplináris adottság, hogy az ókortudomány magába foglalja az egyiptológiát, az ókori Izraelt és a klasszikus görög-római világot, amelyek kutatása önmagában is tovább specializálódott az elmúlt évtizedekben, vagyis az ókortudományon belül képviselt tudományterületek egyre messzebb kerültek egymástól. Ennek intézményi következményei is voltak: az elmúlt bő évtizedben létrejött például a patrisztikai, neolatin és bizantinológiai társaság, amely tudományterületek sok szállal kötődnek a klasszika-filológiához. Diszciplináris adottság, hogy az ókor hagyatéka írásos és anyagi relikviákra osztható.

A fennmaradt szövegek köre alig bővül, így a klasszika-filológia feladata egy jól behatárolható szövegtudomány vizsgálata, értelmezése, míg például a classica archaeologia folyamatosan gyarapítható bázisra épül.

Másodszor: történelmi adottság, hogy a magyar nem nemzetközi tudományos nyelv, vagyis nekünk egyszerre kell magyar nyelvű vagy nemzeti és nemzetközi tudományt művelni; történelmi adottság, hogy szinte alig rendelkezünk olyasmivel, ami a klasszika-filológiai kutatások materiális bázisát adná (alig vannak klasszikus auktorokat tartalmazó kódexeink), történelmi szerencse viszont, hogy miénk Pannonia nagy része és a dunai *limes* jelentékeny része. Mindebből szükségszerűen következnek: *tudományos és történelmi* imperatívusz a magyar klasszika-filológia számára, hogy bekapcsolódjék a nemzetközi tudományosságba. Erre azonban a magyar klasszika-filológia egészében sosem volt képes, csak egyes képviselői (pl. Kerényi Károly, Alföldi András, Moravcsik Gyula stb.). Ennek okai véleményem szerint a következők: egyfelől a magyar ókortudomány mögött sosem volt szilárd intézményi háttér – ahogy ma sincs. Jelen helyzetben kifejezetten azt érzem, hogy a több évtizede működő egyetemi tanszékek sorsa is könnyen bizonytalanná válhat. Jó példa erre a debreceni klasszika-filológiai tanszék sorsa,¹ de nem lehetek nyugodt a magam egyeteme, a PPKE intézetével vagy tanszékével kapcsolatban sem. Az utóbbi években – sajnos – sikeres hadjárat indult a bölcsészképzés és a hamisan értéktelennek kikiáltott bölcsészdiplomák, illetve az ún. kis szakok ellen, és miközben mélyülő demográfiai válságban van az ország, az egyre fogyatkozó generációk tagjai közül egyre kevesebben választják a klasszikus szakokat. Nemcsak a görög és latin szakosok száma csökkent drámai módon az elmúlt években, hanem megfogyatkoztak a hebraisták is. Bár az egyiptológia és a régészet népszerű, nem tudom fölmérni, hogy a jelentkezőket mi hajtja jobban, az egzotikus kutatások és a kincskereső kalandvágy, vagy a tudomány iránti őszinte érdeklődés.

Ha tehát az intézményrendszert nézem, bár egy akadémiai intézet vagy egy intézeti osztály sem jelent önmagában garanciát a folyamatos működésre, mégis szilárdabb alapot jelenthetett volna, mint egy néhány éves mandátummal rendelkező, bizonytalan infrastrukturális háttérű, ilyen vagy olyan pénzből finanszírozott kutatási program, vagy a hallgatói jelentkezések és a kiszámíthatatlan oktatáspolitikai függvényében és a szűklátókörű egyetemi vezetés ellenében olykor élet-halál harcot folytató tanszékek. A nemzetközi jelenléthez szükséges lenne ugyanis egy olyan, a magyar klasszika-filológiát felmutató közös tudományos vállalkozás, amely kellően reprezentatív és színvonalas a nemzetközi elismerés megalapozásához. Ilyen igazából sem a háború előtt, sem azóta nem volt. Olyasmire gondolok, mint Juhász László *Bibliothecája*, és bár nemzetközileg jelentős, ezt a funkciót természeténél fogva mégsem töltheti be a magyarországi latinság szótára. De nem tölthetik be ezt a funkciót az idegen nyelvű folyóiratok sem: az *Acta Antiqua* és az *Acta Classica* nemzetközi folyóiratok, amelyek folyamatos és színvonalas működtetése mindannyiunk kötelessége és feladata, de ezek hangsúlyozottan nemzetköziesek, én pedig olyasmire gondolok, ami úgy nemzetközi, hogy közben nem sújtja a folyóiratok eltagadhatatlan efemeresége.

Nagy kérdés, hogy erre alkalmas-e egyáltalán a magyar klasszika-filológia. Képesek vagyunk-e olyan rést találni a nemzetközi tudományos piacon, amelyet a siker reményében kísérhetünk meg betölteni? Ha végigtekintünk az elmúlt évtizedeken, azt tapasztaljuk, hogy születtek értékes, akár reprezentatívnek is tekinthető vállalkozások, ezek azonban egy idő után kifulladásra nem folytatódott az akadémiai kétnyelvű könyvsorozat, sem az *Auctores Latini*, s még a legerősebb tudományos műhelyek sem voltak képesek (különböző okokból) az egész magyar klasszika-filológiát összefogó vállalkozás indítására. Az egyetlen kivétel talán a Havas László kezdeményezésére megszületett *Bevezetés az ókortudományba* kötetei jelentik. Ezek a kiadványok azonban nem nevezhetők nemzetközieseknek, hiszen hatókörük a magyar nyelv határainál véget is ér. S mi hiába fogjuk rá valamire, hogy nemzetközi mércével mérve is jelentős, ha a valódi megmérettetés lehetőségét nem tudjuk megragadni. Ki merem jelenteni, és azt gondolom, ez az egyik legsúlyosabb problémánk: a magyar klasszika-filológiának, de talán az egész magyar ókortudománynak sincs tartós és keresett, a szaktudomány közel egészét nemzetközi szinten reprezentáló exportcikke.

Erre azért is lenne szerintem lehetőség, mert a magyar klasszika-filológiai kutatás megfelelően gazdag és a nemzetközi trendekhez igazodó. Nyilvánvaló, hogy különféle irányzatok, iskolák vannak jelen, és bár hajlamosak vagyunk a magunk szempontjait egyedül üdvözítőnek tekinteni, valójában kizáró-

lagosságról nem beszélhetünk. Ez tulajdonképpen egyébként szerves folytatása a hazai klasszika-filológia bő évszázados történetének, hiszen egymással rivalizáló irányzatok mindig voltak, és sohasem hiányzott a nyugati orientáció sem. Tény azonban, hogy az utóbbi időben a német irányultságot fölvaltotta az angolszász, és sajnos továbbra is gyenge a francia és a spanyol, de növekszik az olasz, illetve hajlandóság mutatkozik a közép-európai klasszika filológiai együttműködés erősítésére, amelynek személy szerint elkötelezett támogatója vagyok.

Megfontolásra, továbbgondolásra ajánlott javaslataimat hat pontban foglalom össze:

1. Az Ókortudományi Társaságon belül a regionális tagozódást vagy egészítse ki, vagy váltsa fel a tudományterületi tagozódás: jöjjenek létre a különféle tudományterületeknek megfelelő tagozatok.²
2. A magyar ókortudomány képviselőinek mindent el kell követniük a hosszú távú intézményi bázis biztosítására.
3. A magyar ókortudományon belül az információáramlás sokkal hatékonyabb formáinak kialakítását tartom szükségesnek; s célszerűnek tartanám emiatt az online jelenlét maximális kihasználását.³
4. Speciálisan a klasszika-filológusokra gondolva azt javaslom, meg kell vetnünk az alapjait a közös és reprezentatív nemzetközi jelenlét kiépítésének, vagyis a folyóiratok mellett szükségesnek tartom egy nemzetközi érdekeltsgű vállalkozás kidolgozását, amihez nyilvánvalóan előkészítő munkálatok szükségesek.
5. A tudományos klikkek az egész ókortudomány érdekében vizsgálják fölül az elzárkózás (rosszabb esetben az elutasítás) logikáját. Nem kell egymás nyakába borulni, de tarthatatlan helyzet, hogy nincs normális tudományos diskurzus. Sehová sem vezet, ha nem reflektálunk egymásra, ha elbeszélünk egymás mellett, ha érdektelenségből kiadványok sora marad visszhangtalan s tűnik el az ismeretlenségben.
6. Javaslom továbbá, hogy ugyanennek a logikának a meghaladására kísérletet téve mindenki, aki abban a helyzetben van, gondolja végig, hogy a közösség által rá bízott döntési, irányítási, vezetési felhatalmazást hogyan tudja a leghatékonyabban a magyar ókortudomány egész közössége javára fordítani. Vagyis – hogy Simon Attila szavaihoz csatlakozzam – nyitottnak kell lennünk diszciplínárisan és emberileg is.

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!

Takács László

Jegyzetek

- 1 A vitaest óta a pécsi klasszika-filológiai tanszék sorsa is bizonytalanra vált, tudomásom szerint a tanszék elvesztette önállóságát, s nincs biztosíték a megváltozott keretek közt való fennmaradásra sem.
- 2 Ezt a javaslatomat többen félreértették. Nem a hagyományos pénteki felolvasóülések főlészámolásáról van szó, hanem arról, hogy a szakterületek képviselői részvételével több olyan tudományos ta-

nácskozást, műhelykonferenciát stb. lehetne tartani, amelyek kevésbé vagy egyáltalán nem érdekesek a más területekkel foglalkozók számára, de az adott téma szakembereinek lehetőségét adnának az eszmecsere.

- 3 A vitában elhangzottak ellenére is úgy gondolom, hogy vannak olyan szövegek, amelyeket nem érdemes nyomtatásban megjeleníteni, valamilyen nyilvánosságát azonban szükséges lenne bizto-

sítani ezeknek a szövegeknek is. A társaság honlapján nyugodtan meg lehetne jelentetni a felolvasott előadások szövegét, vagy a megjelent ókortudományi kiadványokról egy rövid, akár a szerző által írt tartalmi összefoglalót, képpel – könyvajánlóként. És a tár-

saság honlapján szerepelhetnének hasznos linkek, valamint a digitalizált ókortudományi könyvek, anyagok adatbázisa. De talán az is megfontolandó lenne, hogy érdemes-e minden disszertációt könyvként közreadni.

Horváth László (1967) klasszika-filológus, az ELTE BTK Görög Tan-
székének habilitált egyetemi docen-
se, az Eötvös Collegium igazgatója.
Kutatási területe: attikai szónokok,
történetírás.

Tisztelt Elnök úr, tisztelt Elnökség, Hölgyeim és Uraim!

Mindenekelőtt köszönöm az Ókortudományi Társaság Elnökségének a megtisztelő felkérést, hogy elmondhatom gondolataimat, és engedjék meg, hogy rögtön némi mentegetőzéssel kezdjem. Szükségképpen erősen szubjektív megközelítésből fogom elmondani mindazt, ami a felvetett kérdésekkel kapcsolatban eszembe jutott. Az objektívebb megközelítés, a kritikai elemzés adatokat kíván, akár statisztikákat is, amellyel bizonyára közelebb kerülhetünk a kívánt célhoz. Úgy gondolom, ilyen szempontból a helyes megközelítés épp Karsai György tanár úr elemzése volt. Kérem, így fogadják mindazt, amit mondok.

Nemcsak adatok híján nem látok rá a magyar ókortudomány egészére, de megvallom, bár az ókortudomány egységét mindig elérendő, követendő ideának gondoltam, mostanra már be kell látnom, aligha fogom valaha is megközelíteni ezt az eszményt, amelyet mindannyian szeretnénk követni. Óhatatlanul maradok tehát én is a kaptafánál. Miképp Takács László tanár úr az imént megfogalmazta: magam is klasszika-filológus vagyok, ráadásul pontosan nem ismerem, mi, hogyan történik más helyeken az oktatásban és az intézmények működésben. Elsősorban az ELTE oktatási tevékenységében vannak tapasztalataim, mindemellett az Eötvös Collegiumban alkalmam van a különféle ókori területek között bizonyos általános kutatási és képzési összefüggéseket felfedezni, vagy legalábbis vélelmezni. A Collegiumban ugyanis a klasszika-filológiai műhely mellett orientalisztikai műhely is működik. Itt elsősorban a képzés és a kutatási módszertan területén szembesülnek hasonló problémákkal és kérdésekkel a diákjaink. Hozzáteszem, hogy nem katalógusát kívánom adni azoknak a kérdéseknek – és értelemszerűen a válaszoknak –, amelyeket írásban felvetett az Elnökség, hanem olyan pontokat fogok kiemelni, ahol úgy érzem, talán mondhatok, hozzátehetek valamit a közös gondolkodáshoz. Gyakorlatiasan követem tehát a felvetett kérdések sorrendjét és egyenként elmondom a hozzáfűznivalómat.

A művelt szakterületek közül szeretnék kiemelni néhányat. Fontosnak tartom a bizantinológiai és a középlatin kutatások erősítését. Nemcsak a kutatás megújítása szempontjából fontos területek ezek – hiszen különösen a középlatin területen folyamatos és folytonos a kutatói aktivitás –, hanem a képzés területén is. Különösen igaz ez az újjáéledő magyar bi-

zantinológiára. Ehhez kapcsolódva három gondolatot, illetve területet szeretnék hangsúlyozni, amelyet a „hungaricum” fogalmához kötök. Az első átfogóbb gondolat: fontosnak tartom, hogy vigyük tovább és fejlesszük azt a készségünket, amely máig jellemzője a magyar ókortudománynak: tudniillik a hazai képzésnek köszönhetően a magyar ókortudomány és klasszika-filológia jelen van a nemzetközi szintéren, képes olyan teljesítményekre, hogy beleszóljon a nemzetközi vitákba. Ezt a vitára és beleszólásra való képességet tekintem az első és legfontosabb magyar sajátosságnak, amelyet a képzésre alapozva fenn kell tartanunk, illetve célként mindig követnünk kell. A második ilyen „hungaricum”, amelyről nem szabad megfeledkeznünk: a Magyarországon, tehát területileg hazánkban fellelhető írott és tárgyi források gondozása, kiadása. Ide értem természetesen a feliratokat, a kódextörödékeket, vagy épp a Szépművészeti Múzeumban őrzött görög papiruszok feldolgozásának kérdését, amelyet Nagy Árpád Miklós szorgalmaz. A harmadik „hungaricum”-ként megnevezhető terület, amelyet feltétlenül és töretlenül művelnünk kell, a magyar kultúrához kötődő, szorosan kapcsolódó témák, kérdések értő feldolgozása, hiszen kitől mástól, mint épp magunktól várhatjuk mindezt.

Az egyes szakterületeken végzett kutatások időszerűségének kérdésével kapcsolatban: az időszerűség fogalmát nehezen lehet meghatározni, itt értelemszerűen nem arra kell gondolnunk, ami az OTKA-értékelésekben felmerül, hogy van-e a kutatásnak gazdasági hasznosíthatósága. Ez a természettudományi kutatásokra igaz lehet, de nálunk időszerűség alatt elsősorban talán a közvetlenül kiváltott szakmai érdeklődést érthetjük. Ugyanakkor ez utóbbit is nehéz objektíven mérni, mert rendkívül viszonylagos. Egy szempontot szeretnék azonban felvetni. Minden témáról bárki szubjektív módon állíthatja, hogy éppen időszerű-e vagy sem, de érdemes lenne megvizsgálunk – a nagy adatbázisok, nyilvántartások (gondoljunk akár az MTMT-ben tárolt adatokra) kényszerű példájából kiindulva –, hogy kit, milyen témában, mikor hívnak meg külföldi konferenciára. Sokatmondó lehetne egy „meghívott konferencia-előadások”, illetve „elfogadott absztraktok” mutató. Érdemes volna megnézni, vajon a nemzetközi tudományos közösség meghívására hány előadás vagy publikáció születik (és milyen témában). A sokat kárhoztatott idézettségi listákat sem volna szabad lebecsülnünk, noha bölcsészkutató számára mindez gyakran visszatetsző. Milyen a

nemzetközi visszhang, az idegen nyelven publikált írásainkat miként és hányszor idézik külföldi – ez is mutató lehet, ha objektíven próbáljuk megítélni, hogy az adott téma, az adott terület mennyire időszerű.

A hazai kutatásainknak a nemzetközi ókortudományhoz fűződő viszonyára vonatkozó kérdéshez kapcsolódóan: nekem az a benyomásom, hogy egyetemlegesen is jó a magyar ókortudomány megítélése külföldön. Mindezt külföldi kollégákkal találkozva nem csak a saját szűk területén tapasztalja az ember. Meggyőződésem, hogy mindennek az alapja a jól képzett filológus, a jól képzett ókortudós. Hallgatóinkat, fiatal kutatóinkat keresik külföldön, még akkor is, ha ezek a klasszika-filológiai területek (akár a papirologiára is gondolhatunk) nem csak hazánkban szűkültek vagy szűkülnek be. Az a tapasztalatom, hogy ha valaki a klasszika-filológiai képzést elvégzi, tisztességesen megállja a helyét abban az összesítő öt évben, amelyet magunk is végigjártunk, komoly előnybe kerül, olyan alapokat, háttérrel szerez, amellyel külföldön is érvényesülhet.

Ha az adatokat tekintjük, mondhatjuk: akik állhatatosan végigjárták a hazai képzés útját, azoknak csak-csak sikerült, meg tudtak maradni a tudomány művelésénél. Épp ezt szoktam mondani a kezdő görögös hallgatóknak: van remény, igenis, meg tudnak majd állni a lábukon, ha valaki úgy végzi el a szakot, ahogy azt kell. Természetesen ehhez szükséges a tanári segítség is, az a felelősség, amelynek mindannyiunkat jellemeznie kell: a képzésbe kerülő ifjú embert, ha megvan hozzá a tehetsége, végig kell kísérnünk a pályán. Ha tehát tehetséges, és úgy dönt, hogy a szakmát szeretné művelni, akkor kötelességünk öt célhoz juttatni. Ez nagyon nehéz feladat, de vannak kapaszkodók: az ifjú kutatók számára nagy pályázatok révén is teremtsünk lehetőségeket, alkalmazásokat – ez a közögeneráció komoly felelőssége. Szép példákat sorolhatnánk nagy pályázatokból, hirtelen most a Bölcsészettudományi Kar nemrég zárt TÁMOP pályázata jut eszembe, ahol az egyetem vezetése és Dékán úr jóvoltából számos fiatal ideig-óráig „lélegzethez jutott”.

Az ókortudomány magyar oktatásban kialakult helyzetére térve, úgy érzem, hogy végveszélyben vagyunk. Az előttem szólók is kiemelték már, Takács tanár úr is, a hazai latinoktatás az utolsó óráit éli, ha nem tudunk cselekedni, akkor úgy járunk majd, mint a görög esetében, beszorulunk az egyetemi falak közé, és a középiskolai latin eltűnésével az ókortudomány természetes utánpótlása megtörik. Itt azonnali cselekvésre van szükség. Valójában a bölcsész szakokat érintő átfogó összeomlás következhet be. Példaképpen említhetem a francia képzést. Kilenc kéttannyelvű gimnázium működik Magyarországon, és ha megnézzük, hogy ezen gimnáziumok végzős tanulói közül hányan jönnek francia szakra, akár csak az ELTE-re, illetve hányan tervezik, hogy tanárok vagy kutatók lesznek, a végeredmény soralmas. Tehát nemcsak a klasszika-filológia utánpótlása van rendkívüli veszélyben, hanem általános romlásnak vagyunk tanúi, amelynek természetesen megvannak a társadalmi okai. Meggyőződésem, hogy az oktatáspolitikai pozitív diszkriminációja híján el fogunk veszni. Arra kellene törekednünk, és erre véleményem szerint van fogadókészség a mostani kormányzatban is – hozzáteszem, hogy az előző kormányzatnak minisztert, a mostani kormányzatnak helyettes államtitkárt „adott” a latin szak –, egyszerű, gyakorlatias javaslattal élve:

mondják, mondjuk ki, hogy a görög, a latin és egyéb ókortudományhoz kötődő szakoknak a felvétele „ingyenes” legyen, ne járjon költségtérítési kötelezettséggel: ha már a megélhetés később bizonytalan, szabadon, kedvére tanulhasson az egyetemi hallgató. Legyenek ezek és az ezekhez hasonló szakok oktatás- és tudománypolitikai szempontból kiemelve, tudniillik működésük és fenntartásuk nemzeti érdek. Mindez költségvetési szempontból sem jelentene érvágást. Ehhez a kérdéshez tartozik, hogy az érdeklődés fenntartása, a népszerűsítés mellett – amire törekednünk kell – változatlanul alapvetőnek tartom a rendkívül szigorú és alapos képzést, amely a nemzetközi szerepvállalásunk záloga. Ebben az összefüggésben az elmúlt évtizedben sokszor hangzott el a versenyképesség hívószava. Sokan úgy gondolták, mindezt leginkább úgy érthetjük, hogy például – sarkítva a dolgot – egy Erasmus Mundus pályázat keretében (az egyetemek között az átjárhatóság biztosított) a hallgató akár szinte fél évente máshol hallgathatja az órákat Európában. A mobilitás tehát rendkívüli lehet, ami nagyon szép és nagyon jó, de a klasszika-filológia területén önmagában sehova nem vezet. Csak akkor leszünk valóban versenyképesek – ezt nemcsak magam tapasztaltam, hanem tanítványok, pályatársak is, akik külföldre kikerültek –, ha azt az alapos, elsősorban nyelvi képzést biztosítjuk, amelyet tanárainktól mi magunk is kaptunk. Ez teremti meg a valódi versenyképességet, és ezt nem szabad feladnunk, különben végképp elveszítjük a nemzetközi távlatokat.

Néhány gondolat a hazai ókortudományi folyóiratok kérdésköréhez. Hivatalból is tisztelettel kérem a Tagságot és az intézményeket, hogy támogassák a hazai két nagy, reprezentatív, akadémiai folyóiratot, az *Antik Tanulmányokat* és az *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*t, amelyek működése tudományunk szempontjából létkérdés. Szükség van egy magyar és egy idegen nyelvű akadémiai folyóiraatra, ahol a filológiai dolgozatokat és tanulmányokat közölhetjük. Egymást jól kiegészítve párban működött és működhet továbbra is a két folyóirat. Az *Antik Tanulmányokban* a kutató a hazai közönség számára fogalmazhatja meg az eredményeit (főként, ha van disputa), hogy azután kellő átgondolás és a remélt visszhangok meghallgatása után idegen nyelven a külföldiek számára is közölje, és így kerüljön át a tanulmány az *Acta* hasábjaira. Kérem, és figyelmebe ajánlom a tisztelt intézmény-képviselőknek, rendeljük meg ezeket a folyóiratokat. Igaz, viszonylag drágák, és a költségvetés szerény, pályázatok azonban vannak. Az Eötvös Collegiumban megrendeltük mind a két hazai folyóiratot. Ezen folyóiratok mellett természetesen igény van más időszakos kiadványokra is, és minél színesebb és szélesebb, változatosabb a kínálat, annál jobb, de e két folyóiratunk működtetése stratégiai érdek.

A magyar ókortudomány utolsó száz éve és az elmúlt két-három évtized összefüggésében azt tapasztaltam, hogy a folyamatosan egyre kedvezőtlenebbé, sőt ellenségesebbé váló társadalmi és különösképp gazdasági környezet ellenére igenis fennmaradt a magyar klasszika-filológia és ókortudomány művelése, kiemelkedő színvonala, és ezt a történelem sajátos finctorának is tarthatjuk. Tudniillik a poroszok képzés megragadt a tervgazdálkodásra épített későbbi rezsimben, és tulajdonképpen ez biztosította a legmodernebb típusú, kevés diákkal, de hatékonyan működő, amolyan *tutori* képzést. Öt éven át a hallgató arra volt és van kényszerítve, és ezt nem szabadna felad-

nunk, hogy tanárától közvetlen irányítást kapva haladjon előre. Egyedi jellegzetesség volt ez, nyugaton ilyesmi elvétve van, ezt is tapasztaltam, ezt kellene őriznünk, és ebben van – ismételtelen visszatérve a gondolatra – a magyar klasszika-filológia nemzetközi elismertségének és jövőjének is a záloga.

Nem törekedtem minden kérdés megvizsgálására, azokat a gondolatokat állítottam előtérbe, amelyek régóta foglalkoztatnak, így kérem, bocsássák meg, ha nem tértem ki sok fontos szempontra. Köszönöm a figyelmüket.

Horváth László

Ritoók Zsigmond (1929) klasszikus-filológus, az MTA rendes tagja, az ELTE BTK Latin Tanszékének ny. egyetemi tanára. Fő kutatási területe az antik irodalom- és esztétikatörténet.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
A Szeikilosz-költemény (2009/1).

A rendelkezésemre álló rövid idő alatt természetesen nem tudok mindazon kérdésekről beszélni, melyeket a vitaülés szervezői előkészítettek. Mindössze két kérdéskörhöz kívánok hozzászólni: a folyóiratokéhoz és az egyetemi oktatáshoz.

A folyóiratok számával nem lehetünk elégedetlenek. Két idegen nyelvű és két magyar nyelvű folyóirat talán még egy kicsit sok is: olykor probléma a folyóiratok teleírása. A folyóiratok azonban egy feladatukat mégis csak fogyatékosan teljesítik. Az utóbbi években, évtizedekben örvendetesen nőtt a magyar ókortudományi könyvek száma – elmarad azonban ezek kritikai ismertetése vagy egyáltalán tudomásul vétele. (Ez utóbbiban az *Ókortudományi Értesítő* igyekszik valamelyest segíteni – ha meg tud jelenni.) Mikor Szilágyi János György szerkesztette az *Antik Tanulmányok* kritikai rovatát, ő gondoskodott arról, hogy a folyóirat recenzíós példányokat kapjon. Felkért recenzenseket, és szelíd kényszerrel be is hajtotta rajtuk az ismertetéseket. Így kialakulhatott a tudomány munkatársai között az eszmecsere, a termékeny tudományos közélet. Magától azonban ez nem megy.

Pedig nagy szükség volna rá. Ókortudományunk közéletében ugyanis a tudományos szempontok egyre gyakrabban háttérbe szorulnak. Micsoda tudományos közélet az, ahol némelyek nem írnak X folyóiratba, csak Y-ba, mások viszont fordítva? Micsoda tudományos közélet az, ahol csak Z iskola számít tudományosnak, Q nem, és fordítva? Micsoda tudományos közélet az, ahol az emberi rokon- vagy ellenszenvet nem tudjuk megkülönböztetni a tudományos értékeléstől? Hogy ez nem csak a magyar ókortudományban van így, hanem több más tudományterületen is, az nem ad fölmentést. A bírálat, a vita, a „trónkövetelő” fiatalok oroszlánköröm-mutogatása biztosítja a nemzedékek közti folytonosságot. A bírálat, a vita, az eszmecsere (akár a rögeszmecsere) mégiscsak valamilyen párbeszéd kezdetét jelenti az egymással szót nem értők között, amelyben nyilván soha senki nem fogadja el teljesen, amit a másik mond, de a válaszfalak mégis repedeznek. A folyóiratok kritikai rovatának megelevenedése – ha valóban tárgyilagos, kritikai tartal-

mú, s nem érzelmi gesztusgyakorlás – egész tudományunk megelevenedését indíthatná el.

A másik kérdéskör, melyben egy gondolatot fel kívánok vetni, az egyetemi oktatás. A latin a középiskolai oktatásból kiszorulóban van. Nem akarjuk ezt tudomásul venni, hivatkozva statisztikákra, más országok példáira – nálunk jelenleg mégis ez a helyzet. Kérdés, hogy ilyen helyzetben helyes-e az egyetemi latinoktatás középpontjába még mindig a tanárképzést állítani? Nem kellene-e inkább a tudósképzésre áttérni? Helyes-e a közepes eredményeket elérőket átengedni, nem lenne-e helyesebb csak, vagy elsősorban a tudományos pályára alkalmasokkal foglalkozni? Utóbbi esetben pedig helyes-e egy egész évet (vagy többet) „kedvcsinálással” (mindenből egy kicsit, semmit alaposan) eltölteni? Valamikor az ötvenes évek elején, mikor olyanok mentek az orosz szakra, akik egy szót sem tudtak oroszul, egy éven át egyebet sem csináltak, mint nyelvet tanultak, s mikor megtanulták, mehettek tovább. Töttössy tanár úr úgy képzett indológusokat, hogy irlagmatlanul elbűcsűztatta azokat, akik nem feleltek meg. Tanítványai viszont Oxfordban is kitűnően megállják a helyüket. A klasszika-filológiában ma valami hasonlót kellene csinálni: egy évig csak latin és görög nyelvet tanítani, és azt alaposan és megtanítani, hogy azután szilárd alapja legyen a tudósképzésnek.

Tudom, komoly ellenvetéseket lehet tenni (vannak későn érők; nem lesznek hallgatóink, megszüntetik a tanszékeket, elbocsájtják az oktatókat, stb.), ezek mind igazak. Mégis kérdés, hogy megengedhetjük-e, hogy az egyetemeken nagy számban olyan személyeket képezzünk, akik a jelenlegi kétéves latinoktatás és valamilyen latinpótló követelményeinek megfelelnek, de egyre kevésbé lesz szükség rájuk. Vagy elsősorban tudósokat kellene képeznünk, ha ilyenek nyilván kevesebben lesznek is. Viszont megtalálják és megállják a helyüket a tudományos életben.

Mindezeket csak megfontolásra ajánlom, de megfontolásra igenis ajánlom.

Ritoók Zsigmond

Az Ókorról

Az *Ókor* tudományos folyóirat. Célja az ókori Mediterráneum kultúráival kapcsolatos naprakész ismeretek terjesztése, valamint az ókortudomány egyes részdiszciplínái közötti szakmai párbeszéd előmozdítása. Szerkesztőségünk ennek megfelelően örömmel ad helyet olyan tanulmányoknak (és persze recenzióknak!), amelyek mondandójukat aktuális – akár a kortárs társadalom- és kultúratudományok megközelítéseivel érintkező, akár a jelenkor égető problémáira reflektáló – kérdésfeltevésük összefüggésébe ágyazzák, melyek túlmutatnak az adott szűk szakma kutatási problémáin: ezáltal ugyanis egyszerre képesek eleget tenni a szakmaiság és a szélesebb horizontra való törekvés kívánalmának. Természetes és mindenkor érvényesített elvárás ezen kívül szerzőink irányában, hogy mondandójukat a legfrissebb kutatási eredmények ismeretében, azokra reflektálva fogalmazzák meg, akár új eredmények ismertetése, akár egy-egy téma elemző áttekintése az elsődleges céljuk. Évi két tematikus számunk inkább az ismertető áttekintés, két nem tematikus számunk pedig inkább az új kutatási eredmények közlését szolgálja – azzal a fontos megszorítással, hogy ezek a kategóriák sosem abszolutizálhatók.

Az *Ókor* tehát korántsem ismeretterjesztő és dialógusteremtő célkitűzései ellenére, hanem éppen *ezekkel egyetemben* tekintendő tudományos folyóiratnak. Tudományfelfogása nem áll távol attól a teljességében persze sosem elérhető eszménytől, az egyetemes ókortudomány eszményétől, amelyet a 20. században Magyarországon mindenekelőtt Kerényi Károly és köre képviselt. (Az Ókortudományi Társaság éppen e felfogásunkat s az ebből adódó törekvéseinket honorálandó ítélte 2011-ben szerkesztőségünknek a Marót Károly díjat.) Célunk, hogy az ókor – számunkra definíció szerint nem hozzáférhető – történeti valóságát a lehető legtöbb ókori kultúra és az összes forrástípus tanulmányozása révén, az egyes civilizációkat egymástól nem elszigetelve, hanem komplex kulturális kölcsönhatásaik felmutatásával, a jelenkori kutató kérdezőhorizontját nem elrejtve, hanem reflektáltan megmutatva, az azóta eltelt idő „rarakódásait” (az ókori kultúrák és forrásaik hagyományozás-, recepció- és tudománytörténetét) nem hiábavaló módon „lekaparni” igyekezve, hanem jelentéshez és jelentő-

séghez juttatva, a különféle megközelítési lehetőségeket nem abszolutizálva, hanem egymással lehetőség szerint párbeszédbe léptetve igyekezzünk *megjeleníteni* a 21. századi olvasó számára. A megjelenítés elkerülhetetlenül bizonyos ókorképek megalkotásával jár, amelyből kiküszöbölhetetlen az *értelmezés* mozzanata. Az már a tudományosság etikai dimenziójához tartozik, hogy egyetlen kutató vagy közösség sem tekintheti saját, az ókorról kialakított képét, interpretációját kizárólagosnak. Ezt magunkra nézve is kötelezőnek ismerjük el, így az összes hazai (és nem hazai) ókortudományi folyóirattal partneri viszonyra törekszünk. Mindennek szellemében az *Ókor* szerkesztőbizottsága és szerkesztősége úgy véli helyesnek, hogy a folyóiratban publikált tanulmányok, a folyóirat szerkesztési filozófiájának és gyakorlatának megfelelően, az eddigiekhez hasonlóan továbbra is tudományos közleményekként legyenek feltüntetve.

Az ókortudomány ugyanakkor, legalábbis a kutatási területek döntő többségét tekintve, nemzetközi szakma. A szakmai publikációknak ebből fakadóan – s ez nemcsak a tudósok, de az általuk feltárt eredmények és az általuk megalkotott értelmezések elemi érdeke is – mindenekelőtt a nagy idegen nyelvek valamelyikén érdemes megjelenniük. Éppen ezért szerzőinket nálunk megjelent tanulmányaik párhuzamos – akár megelőző, akár későbbi – idegen nyelvű közlésére biztatjuk, ebben az értelemben a másodközlés ódiumát is vállalva. Folyóiratunk szakmai dimenziója ugyanis egy percre sem vonhatja maga után, hogy elszívjuk az energiákat a nemzetközi tudományos kommunikációban való részvételtől, amely megítélésünk szerint a hazai ókortudomány – kutatók, intézmények, kutatási projektek, és mindenekelőtt: gondolatok – túlélésének egyetlen esélye.*

A szerkesztőbizottság és a szerkesztőség

* Az *Ókor* eddigi számainak teljes repertóriumát megtalálható az Ókorportálon (<http://okorportal.hu/folyoirat/rolunk>). A repertóriumot készítette Götz Andrea.